

Sosyolojinin Alanı ve Yöntemleri

Sosyolojinin Tanımı ve Konusu

Sosyolojinin Tanımı

Toplumsal ilişkileri ve bu ilişkileri düzenleyen devlet, eğitim, ekonomi, din, aile gibi kurumların yapılarında ve görevlerinde (işlevlerinde) meydana gelen değişimleri somut koşulları içinde inceleyen bilim sosyoloji denir.

Sosyolojinin Tarihçesi

İlk çağlardan beri toplumun yapısıyla ilgilenen düşünürler vardı :

Platon, ideal toplum düzeninden söz etmiştir.

Sosyolojinin müjdecisi sayılan İbn-i Haldun ilk defa devletle toplumun birbirinden farklı olduğunu belirterek toplumsal yaşamı da incelemiştir.

Machiavelli, Thomas More, Francis Bacon, toplumsal sorunlara “çözüm” önerileri getirmişlerdir.

Bu düşünürlerden farklı olarak Montesquieu, “Olması gereken değil, olan incelenmelidir.” diyerek sosyolojinin sınırlarını çizmiş ve bilim olarak doğusuna temel hazırlamıştır.

Sosyolojinin, bu sözcüğü ilk kullanan Auguste Comte tarafından 19. yüzyıl başlarında kurulduğu kabul edilir. Comte’a göre sosyoloji, fizik, kimya, biyoloji gibi doğa bilimlerinin yöntemleriyle toplumu incelemelidir.

Sosyolojinin kurucularından Emile Durkheim, sosyolojinin konusunun toplumsal olgu olduğunu ve toplumsal yaşamın yine diğer basit toplumsal olgularla açıklanabileceğini vurgulamıştır.

Max Weber’e göre, toplumu ve toplumsal eylemleri açıklamak için genel kavramlardan değil, bireylerden, öznel olarak düşünülmüş anlamlardan hareket edilmelidir. Böylece Weber, psikolojik yaklaşım ile sosyolojik yaklaşımı birleştirmek istemiştir.

Ülkemizde, Durkheim sosyolojinin bilim yapma anlayışı Ziya Gökalp ile, Le Play çizgisi ise Prens Sebahattin’le temsil edilmiştir.

Platon (M.Ö. 427 – M.Ö. 347) : Platon, baba tarafından Atina’nın efsanevi krallarıyla ve anne tarafından da Solon’la akrabadır. Yaşamındaki en önemli olaylardan biri de, gençliğinde Sokrates’le karşılaşmasıdır. Sokrates’in mahkumiyeti ve idamından sonra eğitimde; özellikle de devlet adamı eğitilmelerinde derin değişiklikler olmadıkça insanın kaderinin umutsuz olduğuna karar verdi.

Bu nedenle de, kırk yaşlarında, Sicilya ve İtalya'ya ilk yolculuğundan sonra (bu yolculukta Pythagoras'çılarla tanıştı) aktif politikaya katılmaktansa, sitenin gelecekteki liderlerini yetistirmek üzere Atina'da bir okul kurar. Bu okula üzerinde kurulduğu parkin adı verilerek Akademia dendi. Aristoteles, yirmi yıldan uzun bir süre Akademia'da öğrencilik ve öğretmenlik yapmıştır.

Machiavelli, Niccolo (1469 – 1527) : Floransalı Machiavelli 1498'de dışişleri ve savunma ile görevli İkinci Sansölyelik Sekreterliğine atandı. Pek çok ülke dolandı ve diplomatik deneyim kazandı. Floransa'nın bağımsızlığı için kurduğu milis birlikleri 1509'da Pisa'nın alınmasında önemli rol oynadı. 1513'de Medici ailesinin Floransa'ya dönmesinden sonra hapsedildi.

Serbest kalınca, Floransa yakınlarında yapıtlarını yazmaya başladı. Bunların içinde en önemlisi; Medicilere sunduğu 1513 tarihli "II Principe" (Prens) 'dir. 1527'de Medicilerin devrilmesi üzerine gözden düştü ve aynı yıl öldü. Machiavelli'nin tarih ve siyaset felsefesi üzerine yazdıkları ve karşılaştırmalı tarih metodu günümüzde de önemini sürdürmektedir.

St. Thomas More (1477 / 78 – 1535) : Aziz (St.), sövalye, İngiltere Lord Sansölyesi (başbakan), yazar Thomas More 1477 ya da 1478 yılında Londra'da doğdu, 1492'de Oxford Üniversitesi'ne girdi, 1499'da Erasmus'la tanıştı. 1504'de parlamento'ya girdi. 1516'da Londra'da ünlü eseri "Ütopya" yı tamamladı.

1523'de Avam Kamarası'nın sözcülüğüne seçilen More, 1534 yılında uymayı reddettiği yasa nedeniyle Londra Kulesi'ne hapsedildi ve 1535 yılında da idam edildi. Karl Kautsky şöyle yazar : "Amaçladığı boş zaman rüyasını algılayabilmek için üç yüz yıldan daha uzun bir süre geçmesi gerekmektedir. Ütopya, dört yüz yıldan daha eski olmasına rağmen, More'un idealleri yenilmemiştir ve hala mücadele eden insanlığın ardında durmaktadır."

Francis Bacon (1564 – 1616) : Verulam Baronu. 1564 Londra doğumludur. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra baroya girmeye çalıştı. 1593'de Avam Kamarası'na girdi. Kraliçenin gözdesi Essex Kontu onu himayesine aldı. 1613'de Saray'ın baş avukatı, 1617'de baş mühürdar, 1618'de baş yargıç ve baron, 1620'de ise vikont oldu.

Ama 1621'de rüşvet almakla suçlanan Bacon devlet hizmetinden uzaklaştırıldı. Ömrünün son yıllarını bilim ve felsefeye adanmıştı. Bacon'un felsefesi'nin temelinde, tümdengelimci mantığın yerine tümevarımci metodu uygulaması yatar. Ona göre gerçek bilim, nedenlerin bilimidir ve bu yolla insanlığı doğaya egemen olacaktır.

Montesquieu (1689 – 1755) : Fransız yazarı Montesquieu, 1689 yılında doğmuştur. Aynı zamanda bir hukukçu olan Montesquieu, uzun süre hukuk alanında çalışmıştır. Yazar olarak tanınması, onun, 1721 yılında yazdığı "İran Mektupları" adlı eseriyle başlar. Montesquieu'nu ikinci büyük eseri 1734 yılında yazdığı "Roma'nın Büyüklüğünün ve Çöküşünün Sebepleri Hakkındaki Düşünceler" adlı eseridir. Montesquieu'nun en büyük eseri 1748 yılında yazdığı "Kanunların Ruhu" adlı kitabıdır.

Auguste Comte (1798 – 1857) : Fransız Auguste Comte, sosyoloji biliminin kurucusu olarak tanınmıştır. İnsan topluluklarının doğasını ve nasıl geliştiğini anlamaya çalıştı. Comte'a göre, insanlar mutlu ve başarılı olmak için birlikte çalışma ihtiyacındadırlar.

Comte'a göre, bilimler hiyerarsisinin en tepesinde etik (moral) vardır ve sonra aşağıya doğru sosyoloji, biyoloji, kimya, fizik, astronomi ve matematik sıralanır. Aşağıdan yukarıya izlendiğinde, kuramsal ve tarihsel olarak, basitten karmaşığa bilimler birbirlerini izleyerek teolojik, metafizik asamalardan pozitif asamaya, diğer bir deyişle etik ve sosyoloji alanına ulaşmışlardır.

Emile Durkheim (1858 – 1917) : Fransız toplumbilimci Durkheim 1858 doğumludur. 1902'de Sarbonne üniversitesi'nde kürsü sahibi oldu. Toplumun bir organizma gibi değerlendirilmesi ve bir organizma içerisindeki organların dayanışması olgusu gibi bir toplumu da birbiri ile dayanışma içerisinde bulunan organlardan oluşan bir bütün olarak değerlendirmiştir.

Toplumsal örgütlenme üzerine yaptığı çalışmalar toplumbilim çalışmalarına yeni bir hamle getirmiştir. Bunların dışında sosyal-psikoloji ile de ilgilenmiş ve "intihar" eylemi üzerine ampirik çalışmalar da yapmıştır. 1917 yılında Paris'de ölmüştür.

Max Weber (1864 – 1920) : Max Weber, kapitalizmin gelişmesine katkıda bulunan Hristiyan ahlaki üzerine vurgu yaparak geliştirdiği Protestanlık kuramıyla ünlü olmuştur. Weber sosyolojisi gelenekselden rasyonel eyleme dönüşümü keşfetme ve anlamaya yöneliktir. Gelenek, modern öncesi toplumların üzerinde asılmaz bir güç olarak durmaktadır. Weber'e göre, Protestan etiği, geleneğin tutuculuğunu kırmıştır. Çünkü, Protestan etiği, insanların zenginlik elde etmek için çabalamalarını, dinsel onaylar sunarak rasyonelleştirir ve cesaretlendirir.

Ziya Gökalp (1876 – 1924) : İdadi'de okurken Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. İslam tanrıbilimi ve tasavvuf üzerine çalıştı. İkinci Mesrutiyet ilan edilince İttihat ve Terakki'nin Diyarbakır şubelerini kurdu. 1909'da "Peyman" gazetesini çıkardı. Aynı yıl İttihat ve Terakki'nin genel merkez üyeliğine seçildi. 1912'de milletvekili seçildi.

Dört ay sonra Osmanlı Mebuslar Meclisi kapanınca Darülfünun'da 1919'a kadar toplumbilim profesörlüğü görevini yürüttü. Birinci Dünya Savaşı'nda "Yeni Mecmua" yı çıkarttı. Türkçülük kavramının yayılmasında öncülük eden Ziya Gökalp, eserlerinde misak-i milli sınırları içerisinde doğu toplumundan batı toplumuna çevrilmiş bir Türk devleti üzerinde durmuştur.

Sosyolojinin Amaçları

- Toplamları, içinde buldukları yere ve zamana göre, nesnel ve somut koşullarıyla anlamak.
- Toplamların tarihsel gelişim sürecinde geçirdikleri değişimin etkilerini ve yönünü açıklamak.
- Farklı toplamlar arasındaki benzerlikleri saptayıp genellemelere ulaşmak.
- Mevcut toplumsal verilere dayanarak ileride ortaya çıkacak olaylarla ilgili öngöründe bulunmak.

Sosyolojinin Özellikleri

· Sosyoloji, tek tek bireylerin sorunlarıyla değil, toplumu ilgilendiren sorunlarla ilgilenir. Örneğin sosyoloji, ilk bakışta bireysel bir sorun olarak algılanan “intihar” olayının toplumsal boyutuyla ilgilenir. E. Durkheim, “Intihar” adlı çalışmasında, savaş dönemlerinde intihar olaylarının azaldığını, toplumda kuralsızlık halinin yaşandığı ekonomik kriz dönemlerinde ise intihar olaylarının arttığını göstermiştir.

· Sosyolog, toplumsal olayları kendi değer ve beğenilerinin etkisi altında kalmadan nesnel (objektif) olarak inceler. Durkheim’in deyişiyle sosyolog, toplumsal olayları “bir esya gibi” ele alır.

· Sosyoloji, olana olduğu gibi inceler. Ahlak, hukuk, din gibi bireylerin nasıl davranması gerektiğine ilişkin kurallar koymaz. Bu anlamda, sosyoloji kural koyucu yani normatif değildir. Örneğin, sosyoloji yardım etmeme davranışını iyi ya da kötü olarak değerlendirmez.

· Sosyoloji doğa bilimleri gibi deneysel bir bilim değildir. Çünkü, sürekli değişim halinde olan toplumsal olayları ve toplumsal çevreyi laboratuvar koşullarında gözlemlemek ve yönlendirmek olanaklı değildir.

· Sosyoloji, toplumsal kurumların (aile, din, eğitim, devlet, hukuk) yapılarında ve işlevlerinde meydana gelen değişimleri, tarihsel evrim süreci içerisinde inceler. Örneğin, Cumhuriyet devrimiyle beraber din kurumunun işlevinde meydana gelen değişimler sosyolojinin alanına girer.

· Sosyoloji, toplumsal olguların nedenlerini bireylerde değil diğer toplumsal olgularda arar. Örneğin, köyden kente göç olgusunu inceleyen bir sosyolog, bu olguyu bireysel tercihlerle açıklamaz. Göçün nedenini tarımda traktörün kullanılmasına, sulu tarımın yapılmamasına, miras yoluyla toprakların parçalanması vb. gibi diğer toplumsal olgulara bağlar.

· Sosyoloji, toplumsal yapıyı bir bütün halinde inceler. Diğer toplumsal bilimler toplumsal yaşamın farklı yönlerini ayrı ayrı incelerler. Örneğin, sosyal antropolog kültürel yapıyı; ekonomi, mal ve hizmetlerin üretimini, bölüşümünü ve tüketimini; tarih, geçmişte olup bitenlerin nedenlerini belgelere dayanarak saptamaya çalışır. Sosyoloji ise, toplumsal yapı içerisinde yer alan kültürel öğeleri, ekonomik ilişkileri, tarihsel geçmişi, coğrafi konumu bilmek zorundadır. Bu yüzden de sosyologlar sürekli olarak diğer toplumsal bilimlere başvurma gereksinimi duyarlar.

Toplumsal Olay ve Olgu

Toplumsal Olay

İnsanlar arası ilişkilerden doğan, bir defada olup biten yeri ve zamanı belli toplumsal olumlara toplumsal olay denir. Örneğin, Ahmet ile Ayşe’nin evlenmesi, Türkiye’deki 1974 genel seçimi birer toplumsal olaydır.

Toplumsal Olgu

Toplumsal olayların tekrar etmesiyle doğan, mekandan ve zamandan bağımsız kavramlardır. Örneğin, Ahmet ile Ayşe'nin evlenmesi bir toplumsal olayken evlilik bir toplumsal olgudur. Türkiye'deki 1974 genel seçimi bir toplumsal olayken seçim bir toplumsal olgudur.

UYARI : Toplumsal olaylar somut ve özel, toplumsal olgular soyut ve geneldir.

Toplumsal Olayın Özellikleri

- Toplumsal olaylar, insanların bir arada yaşamalarından doğarlar.
- Toplumsal olaylar bireyin dışındadır ve bireye baskı yaparlar.
- Birey toplumsal olayları toplum içinde hazır bulur ve “toplumsal kalıtımla” diğer kuşaklara aktarır.
- Toplumsal olaylar tarihsel gelişim sürecinde aynı toplumda zamanla değişirler.
- Toplumsal olaylar toplumdan topluma da farklılıklar gösterirler.
- Toplumsal olaylar sayılarla ifade edilebilir.

Sosyolojinin Diğer Bilimlerle İlişkisi

Sosyoloji ve Tarih : Tarih bilimi, toplumların ortaya çıkışı, gelişimi, dağılması, çözülmesi gibi geçmişte olup biten toplumsal olayları belgelere dayanarak inceler. İçinde yaşadığı toplumsal yapıyı anlamaya çalışan sosyolog, mutlaka araştırmasının bir yerinde bu toplumsal yapıyı oluşturan tarihsel olayları bilme zorunluluğu hisseder. Tarih bilimi de sosyologa, olayların geçmişi hakkında bilgi sunarak, toplumu bir bütün halinde kavramasına yardımcı olur.

Sosyoloji ve Psikoloji : Psikoloji, insanların duymasal (görme, tad alma, vb.) duygusal, davranışsal, bilişsel (zihinsel) özelliklerini inceler. Başka bir deyişle psikoloji insan doğasını inceleyen bir bilimdir. Kurumları, gruplar içerisindeki insan davranışlarını inceleyen sosyoloji, insan doğasını bilmeden toplum içindeki insanı (toplumsal insanı) anlayamaz.

Bu yüzden sosyoloji insan doğasıyla ilgili bilgilerini psikolojiden alır.

Sosyoloji ve Antropoloji : Antropoloji (insanbilim), evrim sürecinde, insanın değişen biyolojik yapısını, bedensel özelliklerini, ırklara ayrılıp ayrılmayacağını, ilkel toplulukları ve bunların kültürlerini inceleyen bir bilimdir. Antropoloji ikiye ayrılır :

Fizik Antropoloji : İnsanın biyolojik yapısında meydana gelen değişimleri, ırkların kökenini inceler.

Kültürel Antropoloji : Tarım, hayvancılık türleri gibi kültürel özellikleri; inanç, gelenek, görenek gibi kültürel kalıpları; araç, gereç, sanat ve bilgiler gibi kültürel ürünleri konu edinir.

Sosyoloji ve Hukuk : Hukuk bireylerin birbirleriyle ve toplum ile olan ilişkilerini düzenleyen ve devlet gücünün desteğindeki yaptırımlarla uyulması zorunlu duruma getirilen kurallardır.

bütünüdür. Toplumu inceleyen sosyolojinin, toplumu düzenleyen hukuk kurallarını bilmeden, toplumsal yapıyı tam olarak anlaması mümkün değildir.

Sosyoloji ve Ekonomi : Ekonomi, insanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin nasıl üretildiğini, bölüldüğünü ve tüketildiğini inceleyen bir bilimdir. Üretim, bölüşüm ve tüketim gibi ekonomik olaylar sırasında, insanlar arasında birçok ilişki kurulur (işçi-isveren iş bölümü gibi). Bu ekonomik ilişkiler bilinmeden toplumun yapısı bir bütün olarak anlaşılamaz.

Sosyoloji ve Coğrafya : Toplumsal ilişkiler, kurumlar, “doğal çevre” (fiziki çevre) üzerinde var olurlar. Bu doğal çevreyi inceleyen bilim de coğrafyadır. Bu doğal çevre tanınmadan toplumsal olaylar, ilişkiler, kurumlar açıklanamaz. Sosyolog, toplumun içinde bulunduğu maddi (fiziki) yapıyı açıklayabilmek için coğrafyadan yararlanmak zorundadır.

Sosyolojide Kullanılan Yöntem ve Teknikler

• Sosyolojide Kullanılan Yöntemler

Yöntem

UYARI : Yöntem ve teknik kavramları genellikle yanlış olarak birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Teknik, seçilen yönteme bağlı olarak belirlenen bilgi toplama aracıdır.

Bir araştırmanın başından sonuna kadar izlenmesi gereken düşünsel yoldur. Sosyolojide kullanılan yöntemler şunlardır :

• **Tümdengelim** : Tümdengelim, gerek akıl gerekse gözlem ve deney yoluyla elde edilmiş genel bir ilkeyi ayrı ayrı olaylara uygulamaktır. Başka bir deyişle, özeli bilgisini genel yargılardan çıkarmaktır.

• Toplumsal değişimin çok hızlı olduğu dönemlerde suç oranı artar.

• İstanbul’un toplumsal değişim hızı çok fazladır.

• O halde İstanbul’da suç oranı artar.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi tümdengelim yöntemi bize yeni bir bilgi vermez. Genel yargıların içerisindeki saklı olan bilgileri açığa çıkarır.

• **Tümevarım** : Tümevarım, gözlenen tek tek olgulardan yola çıkarak genel yargılara ulaşmaktır. Başka bir deyişle, tümevarım özelden genele giden bir akıl yürütme türüdür.

• Gözlediğim Seyrek köyünde köyden kente göç oranı azdır.

• Gözlediğim Ortaklar köyünde köyden kente göç oranı azdır.

• Gözlediğim Yanıklar köyünde köyden kente göç oranı azdır.

• Gözlediğim Geren köyünde köyden kente göç oranı azdır.

• O halde sulu tarımın yapıldığı köylerde köyden kente göç oranı azdır.

Tümevarım mı, Tümdengelim mi?

Bilimsel araştırma sürecinde tümevarım ve tümdengelim yöntemleri birbirlerini tamamlar niteliktedir.

Tek tek olgulardan genel ilkelere ulaşılır (tümevarım).

Genel ilkelere yola çıkılarak varsayımlarda bulunulur (tümdengelim).

Varsayımların doğruluğunu sınamak için deneyler ve incelemeler yapılır. Bu incelemelerin sonucunda genel ilkelere ulaşılır (tümevarım).

• **Anoloji** : Anoloji, iki benzer olay arasında karşılaştırma yaparak sonuca ulaşmaktır. Arjantin’de enflasyon oranı yüksek olduğundan toplumsal muhalefet fazladır. Yunanistan’da da enflasyon oranı yüksektir. O halde, Yunanistan’da da toplumsal muhalefet fazladır.

UYARI : Anolojinin tümevarım yönteminden farkı şudur : Tümevarım, özelden genele bir akıl yürütmedir, Anoloji ise özelden özele bir akıl yürütmedir.

• **Birleştirici Yöntem** : Birleştirici yöntemde, incelenen toplumsal olay ile ilgili olan diğer olaylar da göz önüne alınarak açıklamalar yapılır. Çünkü, toplumsal olaylar bir bütündür. Araştırmacı da toplumsal olayların karşılıklı bağlılığına ve etkileşimine dikkat etmek zorundadır.

UYARI : Birleştirici yöntem her ne kadar yöntem olarak anılsa da baslı başına yöntem olmaktan çok, bir yöntem ilkesidir.

• **Sosyolojinin Yöntem ve İlkeleri** :

• **Somutluk** : Sosyoloji yer ve zaman bakımından belirli olan olguları inceler. Sosyolog, hayalinde tasarladığı ideal toplum modelleriyle (ütopyalarla) ilgili değildir.

• **Nesnellik** : Sosyolog, toplumları toplumsal ve bireysel değer yargılarından sıyrılarak inceler.

• **Sinirlilik** : Sosyolog, hem incelediği konuyu hem de araştırma yaptığı alanı (sahayı) sınırlandırmak zorundadır. Evren araştırmanın kapsadığı alandır. Sosyolog genellikle araştırmasının kapsadığı alandaki bireylerin tümünden bilgi toplayamaz. Sosyolog bu durumda evreni temsil etme yeteneğine sahip birimleri (örneklem gruplarını) seçerek, araştırmasını bu birimler üzerinde sürdürür.

• **Karşılıklı bağımlılık** : Sosyolog, incelediği değişkenlerle diğer değişkenlerin karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu gözardı etmemelidir. Örneğin, köyden kente göçün nedeni sadece ekonomik nedenlerle açıklanamaz; ekonomik nedenlerin yanı sıra hukuksal, dinsel vb. nedenler de köyden kente göçü etkiler.

• **Dinamiklik** : Sosyolog, toplumsal olguların zaman ve mekan içinde değiştiğini göz önüne almak zorundadır.

- **Bütünlük** : Toplumsal olaylar ancak toplumun genel yapisiyla iliskilendirildiği zaman anlam kazanir.
- **Öngörü sağlama** : Sosyolog, mevcut verileri degerlendirerek ilerde ortaya çıkabilecek olaylari önceden kestirebilir.
- **Kavramlari açık seçik tanımlama** : Sosyolog, arastirmasinda kullanacağı kavramlari daha arastirma projesinin basinda tanımlamaktadır.
- **Sosyolojide Kullanılan Baslica Arastirma Teknikleri**

Teknik

Teknik, seçilen yönteme bağlı olarak belirlenen bilgi toplama aracidir. Sosyolojinin kullandığı belli basli arastirma teknikleri sunlardir.

- **Gözlem** : Toplumsal yasamla ilgili olaylari olusum kosullari içinde amaçlı ve sistemli bir biçimde izlemek ve kaydetmektir. Gözlem çeşitleri sunlardir :
  - **Belgeler Üzerinde Yapılan Gözlem** : Arastirilan konu ile ilgili kitap, yazit, film ya da ses, kayit, nesne, istatistik vb. belgeleri incelemektir.
  - **Kapsamli Gözlem** : Çok sayıda bireyden olusan bir toplumsal grubun ekonomik, kültürel ve toplumsal özelliklerinin görüşmelerle arastirilmasidir.
  - **Yogun Gözlem** : Kapsamli gözlemin yetersiz kaldığı durumlarda arastirma konusu ile ilgili az sayıda insanla derinlemesine görüşülmesidir.
  - **Katılarak Gözlem** : Arastirmacinin incelediği toplumun yasantisina katılarak bilgi toplamasidir. Çogunlukla antropologların kullandığı bir bilgi toplama aracidir. Katılarak gözleminde ideal olan incelenen kültürün içinde dört mevsim yaşamaktır. Ancak bu zorunlu bir kosul degildir. Katılarak gözlemin olumsuz yönü arastirmacinin uzun süre inceleme yaptığı toplumun içinde kalarak objektifligini yitirmesidir.
  - **Anket** : Anket, kisilerin belirli konulardaki tutumlarını, düşüncelerini saptamak için hazirlanmış soru listesiyle bilgi toplamaktır. Anket uygulanırken genellikle arastirmacılar ile anket uygulayan kisiler karsi karsiya gelmezler. Dagitilan anketler bireyler tarafından doldurulur.
  - **Görüsme** : Önceden hazirlanmış soruların, arastirma konusuyla ilgili kisilere yüz yüze sorulmasidir. Görüşmede, ankettten farklı olarak görüşmeciyile görüşülen kisi karsi karsiya gelmektedir.
- UYARI** : Enformel görüşmelerde önceden hazirlanmış sorular dogrudan değil de sohbet havasi içinde sorulur.
- **Monografi** : Aile, köy gibi küçük grupların ya da bir örnek olayın tüm degiskenleriyle derinlemesine bir şekilde incelenmesidir. Monografiler su şekillerde olabilir :

- Köy-sehir monografileri
- Sendika ve parti gibi kuruluslarin monografileri
- Kan davasi gibi özel bazi örnek olaylari ele alip inceleyen monografiler.

UYARI : Monografi tekniginde, diger tekniklerde oldugu gibi, seçilen birimin evreni temsil etme özelligi göstermesi gerekir.

- **Sosyometri** : Sosyometri, küçük gruplarda kimin kimden hoslanip hoslanmadigini saptamaya yarayan bir tekniktir. Sosyometri küçük gruplarda yildiz ve itilen kisileri saptamaya yarar. Testin sonuçlarindan yararlanarak grubun sosyogrami (iliski haritasi) çikartilir.
- **Istatistik** : Sosyolog, diger tekniklerle toplanilan verilen ne anlama geldigini ve bunlardan nasil geçerli sonuçlar çikartilabilecegini bilmek için istatistiksel tekniklerden yararlanmak zorundadir.

• **Bilimsel Arastirma Sürecinin Asamalari**

Kavramsal Model Asamasi

- Arastirma probleminin hissedilmesi, kaynak tarama
- Problemin sinirlendirilmesi
- Arastirma amacinin belirlenmesi
- Varsayimlarin (denencelerin) ortaya atilmasi

Arastirma Asamasi

- Arastirma Evreninin belirlenmesi
- Istatistiki tekniklerden yararlanarak arastirma örneklerinin seçilmesi
- Verilerin toplanmasi

Çözümleme (Analiz) Asamasi

- Verilerin istatistiki tekniklerle islenmesi, sunulmasi; verilerin varsayimlari dogrulayip dogrulamadiginin belirtilmesi

Biresim (Sentez) Asamasi

- Çözümleme asamasinda elde edilen sonuçlar yorumlanarak sistematik bilgilere (kuramlara – teorilere) ulasilir.

TOPLUMSAL YAPI

Toplumsal Yapı : Toplum, üyeleri arasında iş birliği bulunan ve bu işbirliğini denetleyen kuralların bulunduğu; coğrafi bir yeri ve ortak kültür olan; çok ya da az ölçüde kurumsallaşmış ilişkiler bütünüdür. Toplumun görevleri (işlevleri) şunlardır :

- Neslin devamını sağlamak (biyolojik üretim)
- Yeni nesli eğitmek (toplumsallaştırma)
- Bireylere yaşamın anlamını ve amacını sağlamak
- Mal ve hizmetlerin üretimini ve dağılımını sağlamak
- Toplumda düzeni sağlayan kurallara sahip olmak ve bunları uygulamak

Toplumsal yapı; içinde toplumsal ilişkilerin, toplumsal olayların meydana geldiği, toplumsal grupların, kurumların yer aldığı, nüfus ve yerleşim tarzının şekillendiği toplumsal varlıktır.

Kültürel (Toplumsal) Yapının Temel Öğeleri)

Toplumsal yapı, fizik ve kültürel yapı olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Fizik Yapı :

Toplumun içerisinde bulunduğu coğrafi mekan ve nüfus özellikleri fiziksel yapıyı meydana getirir. (Fizik yapıyı sosyolojinin son konusunda işleyeceğiz.)

Kültürel Yapı :

Toplumsal ilişkilerden kaynaklanan öğeler genel olarak kültürel (toplumsal) yapıyı meydana getirir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

Toplumsal İlişki : İnsanların bir arada yaşamalarından doğan, en az iki insan arasında gerçekleşen, uzun bir süre devam eden, bireylerin birbirinin bilincinde olduğu etkileşimlere toplumsal ilişki denir.

Toplumsal ilişkiler üç tür altında incelenebilir:

a) İnsan – İnsan İlişkisi : Öğrencinin öğretmene soru sorması, ablanın kardeşini bakkala göndermesi insan – insan ilişkilerine örnektir.

b) İnsan – Grup İlişkisi : İnsanlar ister istemez grupların içinde yer alırlar. Bu durum grupla birey arasında karşılıklı hak ve görevleri gerektirir. Örneğin bir futbol takımında görev alan futbolcunun gruba (takima) karşı sorumlulukları olduğu kadar grubun (takimin) da futbolcusuna karşı yerine getirmek zorunda olduğu görevler vardır. Futbolcunun takımla ilişkisi insan – grup ilişkilerine örnek oluşturur.

c) Grup – Grup İlişkisi : Toplumsal yaşamda, farklı toplumsal gruplar da karşılıklı etkileşim içerisinde olurlar iki futbol takımının maç yapması grup – grup ilişkilerine örnektir.

UYARI : Toplumsal İlişki tanımını okurken şu özelliğe dikkat edilmelidir.

Toplumsal ilişki yardımlaşma, dostluk, arkadaşlık gibi yaklaşımları barındırdığı gibi, düşmanlık, rekabet ve benzeri uzaklaşmaları da içerir.

Süreklilik Yönünden Toplumsal İlişkiler

Toplumsal ilişkiler süreklilik yönünden üçe ayrılır :

a) Gelip – Geçici (igreti) İlişkiler : Kısa süreli ilişkilerdir. Arkadaşınızın doğum günü kutlamasında ilk kez karşılaştığınız kişilerle ilişkiniz kutlama bittiginde sona ermişse bu, igreti ilişkiye örnek oluşturur.

b) Devirli (Periyodik) İlişki : Belirli zaman aralıklarında insanların bir araya gelmesiyle oluşur. Aynı okulu bitirmiş kişiler yılda bir kez buluşuyor ve ilişkiler yalnızca o günle sınırlı kalıyorsa buna periyodik ilişki denir.

c) Sürekli İlişkiler : Aile, akrabalık, arkadaşlık gibi uzun süre devam eden ilişkilere sürekli ilişkiler denir.

Toplumsal Statü : Bireyin toplum içinde isgal ettiği mevkie (konum) statü denir. Baska bir deyişle statü, bireye toplum içinde hak ve sorumluluklar yükleyen konumdur (mevkidir). Birey toplum içerisinde birçok statüye sahiptir. Örneğin sizler; öğrenci, kardeş, dayı, amca, arkadaş, yurttaş statülerinden bir kaçına ya da hepsine sahip olabilirsiniz.

- Statünün İşlevi : Toplumsal grupta belli bir yerin (konumun) öteki yerlere göre durumunu gösterir. Örneğin, bir okul grubunda, müdürün konumuyla, müdür yardımcılarının konumları, onların öğrenciler tarafından derecelendirilmesini sağlar.

Toplumsal statüyü su faktörler belirler :

- Demokratik ya da totaliter her toplumda soy bağı, kişinin toplumsal statüsünü belirler.
- Bireyin sahip olduğu servet miktarı statüyü belirler.
- Kişinin yaptığı işin işlevsel yararları statüyü belirler.
- Bireyin eğitim düzeyi statüyü belirler.
- Bireyin dini statüyü belirleyebilir.
- Bireyin biyolojik özellikleri (cinsiyet, güzellik, yaş vb.) statüyü belirleyebilir.

- **Statü Türleri :** Üç tür statü vardır ve bunlardan ikisi statülerin elde edilme biçimleriyle ilgilidir. Toplumsal statüler genellikle iki yoldan kazanılır :

a) Verilmiş (edinilmiş) Statüler : Bireyin yaş, cinsiyet, ırk ve öteki fiziki özellikleri gibi doğuştan getirdiği ya da dogar dogmaz toplum tarafından bireye yüklenen statüler verilmiş (edinilmiş) statülerdir. Örneğin, erkek, kadın olmak, Hintli, Kızılderili olmak doğuştan getirilen verilmiş statülerdir.

b) Kazanılmış Statüler : Bireyin kendi emek, çaba, eğitim ve yetenekleri ile elde ettiği statülerdir. Politikacı olmak, ressam olmak, anne, baba olmak kazanılmış statülerdir.

c) Anahtar Statü : Bireyin sahip olduğu statülerden en baskın olanıdır. Erkek, baba, yurttaş, dayı, arkadaş, komşu, müdür gibi birçok statüye sahip olan bir birey çevresinde de “müdür amca” olarak anılıyorsa bu kişinin anahtar statüsü müdürlüktür.

Toplumsal Prestij : Bireyin statülerine toplumun verdiği değere prestij denir. Prestij kavramı, toplumdaki topluma ve aynı toplumda zaman içerisinde değişen dinamik bir kavramdır. Örneğin, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında öğretmenlerin prestiji (saygınlığı) yüksekken, günümüzde işletme, maliye, bankacılık gibi meslek gruplarının prestiji artmıştır.

Toplumsal Rol : Toplumun, belirli toplumsal statülerdeki kisilerden, yapmalarini beklediği davranislara toplumsal rol denir. Örneğin toplum, doktorlardan, giyimlerinden hastalariyla iliskilerine varincaya kadar belirli davranislar bekler.

Toplumun bireyden beklediği rollerle, bireyin gerçeklestirdiği roller arasında farklılıklar gözlenebilir.

Farklı statülerin birbirleriyle olan iliskileri rol pekismesine ya da rol çatismasına neden olabilmektedir.

- **Rol Pekismesi** : Farklı statülerin gerektirdiği rollerden birinin diğeri bir rolün oynanmasını kolaylastirmasına rol pekismesi denir.

- **Rol Çatisması** : Değişik statülere ilişkin rollerin birbirleriyle çelismesine rol çatisması denir.

UYARI : Beklenen rollerle, gerçekleşen roller arasında söyle bir ayırım vardır; Beklenen roller kolay kolay değişmez; ancak gerçekleştirilen roller bireyin kişiliğine bağlı olarak her zaman çeşitlilik gösterir.

Toplumsal Gruplar (Kümler) :

Grubun Tanımı ve Özellikleri : Ortak amaçlarını gerçekleştirmek için üyeleri arasında iliskileri düzenleyen kuralların bulunduğu, her üyenin grubun varlığını ve simgelerini bilinçli olarak ayırdettiği, sürekliliği olan bireyler topluluğuna grup denir.

Toplumsal grubun oluşması için şu özelliklerin bulunması gerekir:

- En az iki kişiden oluşmak
- Ortak amaçlara sahip olmak
- Bireylerin yerlerini belirleyen statülere sahip olmak
- Statülere bağlı beklenen rollere sahip olmak
- Grup içinde iliskileri düzenleyen kurallar

Bir grubun sürekliliğini sağlayabilmesi için şu fonksiyonları yerine getirmesi gerekir:

- Grup, grubu bir arada tutan “biz” bilincini oluşturmaldır.
- Grup, üyelerinin beklentilerine yanıt vermelidir.

Grup Türleri :

a) Üye Sayılarına Göre Gruplar

- Küçük Grup : Arkadaşlık, aile gibi gruplar
- Büyük Grup : Kent, devlet gibi gruplar.

b) Sürelerine Göre Gruplar :

- Geçici Grup : Tatilde tanışıp arkadaşlık yapan kişilerden oluşan gruplar bu türe girerler.
- Sürekli Grup : Aile, köy gibi gruplar.

c) Katılma Biçimine Göre Gruplar :

- Üyelerinin iradeleriyle katıldığı Grup : Dernek, Siyasi parti bu tür gruplardır.
- Üyelerinin iradeleri dışında katıldığı Grup : Aile, akrabalık ya da bir kastin üyesi olarak doğmak bu gruplara örnektir.

d) Kurulus Biçimine Göre Gruplar :

- Resmi Grup : Bir devlet dairesinde çalışanlar, sendikalar, dernekler
- Resmi Olmayan Grup : Akrabalık, arkadaşlık grupları

Toplumsal İlişki Biçimlerine Göre Gruplar : Cooley, Tönnies ve Durkheim grupları, üyeleri arasındaki ilişkilere göre sınıflandırmışlardır.

- Cooley in Sınıflandırması :

a) Birincil Gruplar : Yüzyüze ilişkilerin ve duygusal bağların güçlü olduğu gruplardır. Grubu birbirine bağlayan “biz” bilincidir. Aile, akrabalık, arkadaşlık grupları birincil gruplardır.

b) İkincil Gruplar : Grubun üyeleri arasındaki ilişkiler sınırlı ve resmi ilişkilerdir. Grupta “ben” duygusu hakimdir. Bireyler ortak çıkarlarını koruyabilmek için bir araya gelmiştir. Dernek, sendika, siyasi partiler bu tür gruplara örnek oluşturur.

- Tönnies in Sınıflandırması :

a) Cemaat : Ortak iradenin, ortak mülkiyetin bulunduğu, etnik köken, ırk, din, kültür gibi özellikleri farklılaşmamış gruplardır. Üyeler arasındaki ilişkileri gelenekler sağlar.

b) Cemiyet : Bireysel mülkiyetin, bireysel iradenin hakim olduğu gruplardır. Bireyler arasındaki ilişkiler toplumsal sözleşmelerle (resmi ve yazılı kurallarla) sağlanır. Üyeler arasında akılcı çıkar anlaşmaları egemendir.

- Durkheim in Sınıflandırması :

a) Mekanik Dayanımsal Gruplar : Genellikle sanayi öncesi toplumlarda görülen, benzer statüdeki insanlar arasındaki dayanışmanın güçlü olduğu, iş bölümünün yaygınlaşmadığı, üyelerin birbirlerine duygusal bağlarla bağlı olduğu gruplardır.

b) Organik Dayanımsal Gruplar : Durkheim'e göre nüfus yoğunluğunun artmasıyla birlikte iş bölümü ve işlevsel uzmanlaşma ortaya çıkmıştır. Modern sanayi toplumlarında farklı alanlarda uzmanlaşan farklı gruplardaki insanlar arasında organik bir dayanışma vardır.

Toplumsal Yığın : Aynı mekanı paylaşmalarına karşın aralarında karşılıklı ilişkiler bulunmayan insan birikimleridir.

Toplumsal yığınların özellikleri şunlardır :

- Yığını oluşturan kişiler anonimdirler ve birbirlerine yabancıdırlar.
- Yığın örgütlenmemiştir. Statü ve işlevlerin oluşturduğu ast – üst ilişkisi yoktur.
- Yığınlarda toplumsal ilişki yok denecek kadar azdır.
- Yığınlarda, davranışlarda kısıtlamalar ve düzenlemeler yapmayı gerektiren kuralların sayısı azdır.
- Yığınlar sürekli değildirler.

Yığın Türleri :

a) Kalabalik : Fiziki olarak birbirine yakin olan, ancak göreli olarak etkilesim içinde olmayan, organize olmamis, kendiliginden bir araya gelen insan birikimleridir. Örneğin, kirmizi isikta duranlar, süpermarkette alis veris edenler kalabaliga örnektirler.

b) Izleyici Yiginlari : Çesitli gösterileri izleme, dinleme amaciyla bir araya gelen bireylerin olusturdugu yiginlardir. Örneğin, bir konseri dinleyenler, tiyatro izleyenler izleyici yiginlardir.

c) Gösteri Yiginlari : Belli bir düsüncenin, inancin aleyhinde ya da lehinde gösteri yapan kisilerin olusturdugu yiginlardir. Gösteri genellikle örgütlüdür. Fakat bu örgütlenme oldukça gevsek dokuludur. Örneğin, mitinglerde toplanan insanlar gösteri yiginlarini olustururlar.

d) Etkin Kalabaliklar (Moblar) : Genellikle siddet içeren, kontrolden uzak, düzensiz, kısa ömürlü, çok sayida bireyi içeren yiginlardir. Örneğin, linç kalabaliklari, moblari meydana getirirler.

Toplumsal Kategoriler : Belli özellikleri bakımından bir arada düşünölen insan topluluguna kategori denir. Kategoriler üçe ayrilir.

a) Kitle : Ayni uyaricidan hoslanmakla birlikte aralarinda mekansal yakinlik olmayan kategorilerdir. Klasik müzik sevenler, ayni gazeteyi okuyanlar kitleye örnek olarak verilebilir.

b) Toplumsal Azinlik : Bir toplumda, egemen durumda olanlarin haklarindan yararlanamayan insanların olusturduklari kategorilerdir. Osmanli Imparatorlugunda gayrimüslimler toplumsal azinliktir.

c) Toplumsal Sinif : Ekonomik özellikleri, yasam biçimleri ve kültürel konumlari birbirine benzeyen insanların olusturdugu kategorilerdir. Bürokrat sinifi, işçi sinifi, burjuva sinifi gibi...

UYARI : Toplumsal kategori gerçekte degil de gözlemcinin düsüncesinde biraraya gelmis insanlari ifade eder. Toplumsal yiginlari ise fiziki bir gerçekliği vardır.

Bazi toplum bilimciler sinifi, üretim araçlarına sahip olup olmamaya göre tanımlamistir. Örneğin, feodal toplumda üretim araçlarına (topraga ve onu islemeye yarayan araçlara)sahip olanlar senyör, üretim araçlarına sahip olmayanlar ise serf (köylü)tir.

Toplumsal Tabakalasma : Toplumda yer alan sinif ve tabakaların, toplumsal hiyerarside alt, orta, üst diye derecelendirilmesidir. Toplumsal tabakalasma, tabakalasma piramidi ile gösterilir.

Ülkelerin gelisme düzeylerine göre toplumsal tabakalasma piramidi şöyle gösterilebilir:

Tabakalasma Türleri

Toplumsal tabakalasma tarihsel gelisim sürecinde üç sekilde görülür:

a) Kapali Toplumsal Tabakalasma : Bu tabakalasma sisteminde bir tabakadan diger tabakaya geçis yasaktır. Birey hangi tabakanin ya da sinifin içerisinde dogmussa o tabakanin (sinifin) üyesidir, tabaka degistiremez. Hindistan daki kast sistemi ve köleci toplumlardaki tabakalasma modeli kapali toplumsal tabakalasma tipik örnekleridir.

b) Yari Kapali Toplumsal Tabakalasma : Bir tabakadan diger tabakaya geçis imkansiz degildir. Ancak bu geçis din kurallariyla sinirlendirilmistir. Örneğin, lonca üyesi olmayan bir

kisinin kent içinde ticaret yapması yasaktır veya belirli mesleklerden olmayanlar toprak sahibi olamazlar.

c) Açık Tabakalaşma : Bir tabakadan diğer tabakaya geçisi engelleyen kurallar yoktur. Herkes yeteneği ve çabası ölçüsünde bir statüden diğer bir statüye geçebilir. Demokratik toplumlarda görülen bir tabakalaşma modelidir.

Toplumsal Hareketlilik : Toplumsal tabakalar arasındaki geçişkenliğe toplumsal hareketlilik denir. Toplumsal Hareketlilik ikiye ayrılır :

a) Yatay Hareketlilik : Bireyin gelirinde ya da prestijinde belirgin artışlar yaratmayan, meslek ya da coğrafi mekan değiştirmelerine yatay hareketlilik denir. Bir işçinin işini bırakıp pazarlama şirketinde çalışması yatay hareketliliğe örnektir.

b) Dikey Hareketlilik : Bireyin gelirinde veya prestijinde belirgin artışlar ya da azalışlar ortaya çıkaran hareketliliğe dikey hareketlilik denir. Bir köy ağasının topraklarını kaybettikten sonra pazarlamacılık yapması, aşağıya doğru dikey hareketliliğe örnektir.

Toplumsal Kontrol Mekanizmaları : Toplumda düzeni sağlayan kuralların, toplumda yer alan birey ve grupları, ortak değer, inanç ve ölçülere uymaya zorlamasıdır.

Toplumsal kontrol üç araçla sağlanır :

a) Toplumsal Değerler : Toplumdaki bireylerin davranışlarında ölçü olarak aldığı iyi-kötü yargılardır.

b) Toplumsal Normlar : Toplumsal değerlere yaptırım gücü kazandıran, yani bireyin toplumdaki davranışına sınır koyan emir ve yasaklardır. Hukuk normları, din kuralları, ahlak kuralları, görgü kuralları, örf ve adetler basitçe norm biçimleridir.

c) Toplumsal Kurumlar : Toplumsal değer ve normların birlikte örgütlenmeleri sonucu oluşan, toplumsal bütünlüğü (yapıyı) korumayı amaçlayan, nispeten sürekli örgütlenmelerdir.

UYARI : Toplumsal değerlerin yaptırım gücü yoktur. Toplumsal değerler, normlar sayesinde yaptırım gücü kazanırlar.

Toplumsallaşma (Sosyalleşme) : Biyolojik varlık olarak dünyaya gelen insanın, toplumun değerlerini öğrenmesi sürecine toplumsallaşma (sosyalleşme) denir.

Toplumların bireye yönelik amaçları şunlardır:

- Toplumun istediği davranış biçimlerini, rolleri öğretmek.
- Toplumun hedefleri doğrultusunda hedef göstermek.
- Yetenek ve becerilerin ortaya koyulmasına fırsat vererek bireyin kişilik sahibi olmasını sağlamak.

Toplumsallaşma araçları şunlardır :

- **Birincil toplumsallaşma araçları** : Aile, akran grupları, akrabalık, mahalle, köy gibi gruplardır.
- **İkincil toplumsallaşma araçları** : Sendika, dernek, askerlik, kitle iletişim araçları, okul vs.

UYARI : Birincil toplumsallaşma araçlarının birey üzerindeki etkisi daha fazladır. Ancak televizyonun gittikçe artan etkisi, ikincil toplumsallaşma araçlarının da birey üzerindeki etkisini azımsanmayacak derecede artırmıştır.

Toplumsal Kurumlar

Aile

Toplumun gereksinimlerinden doğan, toplumsal yapıda yer alan norm ve değerleri korumak açısından zorunlu, nispeten sürekli örgütlenmelere toplumsal kurum denir.

Örneğin, aileyi toplumsal kurum yapan etmenler nelerdir?

- Toplumun gereksinimlerinden doğmuştur.
- Toplumsal yapıda yer alan ahlak, hukuk, din gelenek gibi normları ve bunlara kaynaklık eden değerleri korur.
- Diğer toplumsal oluşumlara göre toplumların yaşamında sürekli olarak görülür.
- Ailede yer alan üyeler farklı sorumluluk ve ödevler üstlenerek örgütlü bir yapı oluştururlar.

“Toplumsal Kurum” kavramı iki anlamda kullanılır :

Manevi toplumsal kurumlar

İnsan bilincinde soyut olarak algılanan kurumlardır. Din, ahlak, hukuk, siyaset, demokrasi adını verdiğimiz kurumlar toplumsal yapıda yer alan ilişki ve oluşumların bilinçte birleştirilerek örgütlenmesinden oluşur.

Maddi toplumsal kurumlar

Duyu organlarının somut olarak algılanan kurumlardır. Cami, kilise, adliye, hükümet, siyasi parti, banka gibi kurumlar gözümüzün önünde yer alırlar ve “işte şu” diyebileceğimiz niteliktedirler.

UYARI : Manevi toplumsal kurumlar, geniş anlamda, maddi toplumsal kurumlar dar anlamda kullanılır. Sosyoloji “kurum” kavramıyla, daha çok manevi toplumsal kurumları anlar ve “kurum” geniş anlamıyla kullanılır.

Toplumsal Kurumların Özellikleri

- Toplumsal kurumlar, insanların gereksinimlerinden doğar ve gereksinimlerini karşıladığı oranda varlığını sürdürür.
- Toplumsal kurumlar, normlar ve değerler aracılığı ile toplumlara süreklilik kazandırır.
- Toplumsal kurumlar, toplumun gereksinimlerine göre zamanla içinde yer alan birimlerde ve tümünde değişime uğrar.
- Toplumsal kurumlar, farklı toplumlara göre farklı biçimlerde ortaya çıkar.

- Farkli toplumsal kurumlar arasinda etkilesim vardir.
- Toplumsal kurumlarin içinde yer alan ögeler arasinda da etkilesim vardir.

Baslica Toplumsal Kurumlar

• **Aile** : Aralarinda gerçek ya da varsayimli kanbagi bulunan, karsilikli hak ve ödevleri üstlenen insanlarin olusturdugu toplumun en küçük birimine aile denir. Durkheim tarafından yapilan bu aile tanimi, aile kurumunun en genel anlatimidir.

UYARI : Varsayimli kanbagi, aralarinda gerçek anlamda kanbagi bulunmamasina karsin, aile çatisi altinda birlikte yasayarak kanbagi varmis gibi yakinlasan insanlarin durumunu anlatir. Örneğin ilerde de görülecegi gibi totem ailesinde, kandas olanlar degil, ayni bitki ya da hayvana tapanlar ve ondan türediklerine inananlar aile olusturuyorlardi. Ayrica aile içinde yer alan kadin ya da erkegin veya evlatlik alinan çocuklarin ayni kandan olmamaları durumunda da aile olusturdıkları kabul edilir.

• **Ailenin Islevleri** :

- İnsanlar arasindaki cinsel iliskileri düzenleyerek, soyun sürmesini saglamak.
- Ailede yer alan çocuklarin beslenme, barınma gibi maddi gereksinimlerini karsilamak.
- Ailede yer alan çocuklarin eğitim, saglik gibi gereksinimlerini karsilayarak, üyeleri arasinda sicak ve içten iliskiler kurarak onların güven içinde yasamalarını saglamak.
- Toplumun norm ve degerlerini üyelerine aktararak onların toplumsallasmalarını saglamak.
- Üyelerine farkli görev ve sorumluluklar yükleyerek isbölümü anlayisini gelistirmek.
- Diger toplumsal kurumlara insan kaynagi hazirlamak.

UYARI : Kurumlar içinde diger toplumsal kurumlara göre en evrensel olan kurum ailedir. İnsanlik tarihinin her döneminde ve her toplum biçiminde aile kurumu degisik biçimlerde de olsa görülmektedir.

• **Aile Biçimleri** : Aile, tarihsel dönemlere ve toplumlara göre özellikle kadin-erkek cinsiyetlerinin egemenlik anlayisinin ön plana çıktigi biçimlerde görülür. Aile, ayni toplumda zamanla farklılastigi gibi, toplumdan topluma da farklılastirmistir.

Tarihsel gelişim sürecinde egemenlik kullanısına göre görülen baslica aile biçimleri şunlardır:

• **Anaerkil (Matriyarkal) Aile** : İlkel toplumlarda görülen anaerkil ailede, ailenin sorumlulugu birinci derecede kadinin üzerindedir. Dogal isbölümü nedeniyle kadinlar toplayicilik, erkekler avcılık isini üstlendiler. Dogurgan olan ve çocuklara dogal yapisi geregi daha yakin bulunmak zorunda olan kadin, ailenin yasamini sürdürmesinde daha önemli idi. Sonuç olarak ailenin beslenme, barınma, soguktan, sicaktan korunma görevi kadinin sorumlulugundaydi. Klanlarda görülen bu aile biçiminde akrabalik bagı kandasliga degil,

totemdasliga dayalidir. Erkek ve kadin ayni klanda yasamadiklarindan ve çocuklar annenin klaninda yasadigindan yalnızca ana akrabaligi vardi.

- **Ataerkil (Patriyarkal) Aile** : Toplumda tarimsal üretimin köklesmesi ve ticari yasamin yayginlasmasi sonucu ekonomik gücü, devletin dogusu ve köleciligin yayginlasmasi ile siyasi gücü eline geçiren erkek, aile içinde de mutlak güç olmaya basladi ve ataerkil aile dogdu. Ataerkil ailede söz ve miras hakki erkeklerin elindedir. Erkek ekonomik gücü elveriyorsa birden çok kadinla evlenir. Bu aile biçimi agirlikli olarak İlk Çağ köleci toplumlarında görülür.

- **Çekirdek (Modern) Aile** : Sanayi toplumlari ile birlikte üretimde is gücüne talep duyulmasi kadini aile içinde çalismanin disinda, disarida da çalisip para kazanan birey durumuna getirir. Öte yandan felsefede etkinlesen kisi hak ve özgürlükleri, devlette demokratikleşme, dinde laikleşme kadini etkiler ve onlari da erkekle esit bir birey olma mücadelesine zorlar. Böylece anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan olusan, kadinla erkegin hukuksal esitligine dayanan çekirdek aile yerini alır.

Çekirdek Ailenin Özellikleri :

- Ailede üye sayisi azalmistir.
- Aile üzerinde devletin ve hukukun etkisi artmistir.
- Aile laikleşmistir.
- Akrabalik iliskileri nispeten zayıflamis, aile büyükleri arasindaki baglar güçlenmistir.
- Akraba içi evlilikleri azalmis, es seçiminde akraba disi gruplar yeglenmistir.
- Aile üretim birimi olmaktan çikmis, tüketim birimine dönüşmüştür.
- Aile demokratikleşmistir.
- **Ülkemizde Aile Biçimleri** : Sanayileşme sürecindeki ülkemizde genelde anaerkil, ataerkil ve çekirdek olarak sınırlari çizilen aile ve evlilik biçimlerine saf olarak rastlamak zordur. Geçmisten gelen geleneksel aile biçimleri ile çağdaslaşma çabalarının getirdigi çekirdek aile özellikleri çoğu yerde iç içedir.
- **Köy (Kırsal kesim) ailesi** : Tarım ve hayvanciligin egemen olduğu köy ailesi daha çok geleneksel aile özelliklerini tasisa da çekirdek aile özelliklerinin de kısmen etkisi altındadır.
- **Kent ailesi** : Ticaret ve sanayinin egemen geçim kaynagi olduğu kent ailesi agirlikli olarak çekirdek ailenin özelliklerini gösterir. Ancak yer yer geleneksel aile özelliklerinin de etkisi sürmektedir.
- **Gecekondü ailesi** : Köyden kente göç sonucu doğan gecekondu ailesinde geleneksel aile özellikleri ile çekirdek aile özellikleri bir arada görülür. Bu etkiler yer yer çatışırken yer yer kaynasip senteze gider.

- **Evlilik ve Evlilik Biçimleri** : Karsi cinsten insan ya da insanların aile olusturmak amaci ile hukukça ya da toplumca bir arada yasamalarının onaylanmasına evlilik denir.

EVLENME BIÇIMLERİ			
Oturulan Yere Göre	Es Sayısına Göre	Esin Seçildiği Gruba Göre	Diğer Evlilik Türleri
Matrilokal	Monogami	Endogami	Lavirat
Patrilokal	Poligami	Ekzogami	Sororat
Neolokal	Poliandri		Berdel
	Polijini		

UYARI : Genelde anaerki ailede matrilokal, ataerki ailede patrilokal, çekirdek ailede ise neolokal evlilik görülür.

UYARI : Poligami ve monogami biçimi evlilikler toplumlarda kadın erkek nüfus dengesinin bir aleyhine bozulması durumunda görülür. Erkek nüfusun savaşlar yoluyla kadın nüfusa göre azaldığı toplumlarda yaygın olarak polijini görülür. Kadın erkek nüfus dengesinin olduğu toplumlarda ise monogami görülür. Nüfus dengesinin yani sıra ekonomik özellikler, ailede ekonomik gücün kimin elinde bulunduğu ya da oluşan gelenekler es sayısına göre evliliği biçimlendiren diğer etkenlerdir.

UYARI : Poligamide tarafların aynı anda çok eşle evli olmaları gerekir. Yoksa bosanan ya da eşini ölen bir insanın yeniden evlenmesi poligami değildir.

UYARI : Esin seçildiği gruba göre evlilik daha çok ekonomik nedenlerden kaynaklanır. Örneğin; endogamiye daha çok İslamiyet’i benimseyen toplumlarda rastlanır. Çünkü İslamiyet erkeğin yarısı kadar da olsa kadına miras hakkı verir. Böylece evlilik sonucu kız, aile dışındaki gruptan birisiyle evlenirse toprağın parçalanması söz konusudur. Öte yandan İslamiyet’i benimseyen toplumlarda kadınla erkeğin birbirlerini tanımalarına olanak sağlayan ortamlar hoş karşılanmamıştır. Bu yüzden karşı cinsler birbirini ancak akraba grubunda tanıyabilmekte dolayısıyla duygusal ilişkiler akraba grubu içinde kurulmaktadır. Batı toplumları ise genelde ekzogamiyi yeglemektedirler. Çünkü Yahudi ve Hıristiyan toplumlarının geleneğinde kızın evlilik sonucu erkeğe drahoma adı verilen tasınır mal ya da para götürmesi söz konusudur. Bu yüzden batılılar kadının aileye dışardan getireceği drahomayı tercih etmişlerdir.

Matrilokal : Aile, kadının evinde kuruluyorsa, bu evlilik biçimi matrilokaldır. Erkek evlilik sonucu kadının evine gelir ya da çocuklar kadının yanında kalırlar. Anaerki ailede de gördüğümüz gibi ilkel toplumlarda erkek kadının ailesiyle oturmaz ama çocuklar kadının yanında ve sorumluluğundadır.

Patrilokal : Evlilik sonucu kadın erkeğin evine gelir ve aile erkeğin evinde kurulur.

Neolokal : Evlilik sonucu kadın ve erkek kendi ailelerinden ayrılarak ayrı bir yerde yeni bir aile kurarlar.

Monogami (tek esle evlilik) : Bir kadının ya da erkeğin aynı anda tek esle evlilik yapmasıdır. Dünyada en yaygın görülen evlilik biçimidir.

Poligami (çok esle evlilik) : Bir erkeğin birden çok kadınla ya da bir kadının birden çok esle aynı anda evli olmasıdır.

Poligami ikiye ayrılır :

• **Poliandri (Çok erkekle evlilik)** : Bir kadının aynı anda birden çok erkekle evli olmasıdır. Dünyada yaygın olarak görülmeyen bu evlilik türüne kadınların genel nüfus içindeki oranının az olması durumunda başvurulmuştur.

• **Polijini (Çok kadınla evlilik)** : Bir erkeğin aynı anda birden çok kadınla evli olmasıdır. Ataerkil ve babalık ailesinin etkili olduğu toplumlarda ağırlıklı olarak görülür. Özellikle erkeğin ekonomik gücü yerindeyse, bu tür evliliğe yönelmiştir.

Endogami (içerden evlilik) : Seçilen esin akraba grubu içinden olması durumudur.

Ekzogami (disaridan evlilik) : Seçilen esin akraba grubu dışından olması durumudur.

Lavirat : Esi ölen kadının, kocasının karesiyle evlenmesidir. Bu evlilik biçiminde kadının kocasından düşen mirası alıp baba evine gitmesi, dul kadına toplumun iyi gözle bakmaması, kadının aileden ayrılması durumunda çocuklardan ayrılması ve kadının aileden ayrılması durumunda ailenin sırlarını dışarıya duyurması kaygıları etken olmuştur.

Sororat : Erkeğin ölen esinin karesiyle evlenmesidir. Bu evlilikte de annesiz kalan çocuklara en iyi teyzelerin bakabileceği mantığı egemendir.

Berdel : Farklı akraba gruplarından insanların karşılıklı olarak birbirlerinden kız alıp vermek üzere anlaşarak evlenmeleridir. Bir gruptan bir erkek, başka bir gruptan bir kadınla evlenirken, karşı gruptan bir erkekle o gruptan bir kadını alır. Bu evlilik biçimine ise başlık parasından kurtulmak için başvurulur.

• **Bosanma** : Evlilik sonucu oluşan ailede karşı cinslerin, toplumca veya hukukça evlilik bağlarının sona erdirip ayrılmalarına bosanma denir.

Bosanma da evlilik kadar eski bir kurumdur. Ancak toplumlar evliliği teşvik ederken bosanmayı güçleştiren kuralları koymayı tercih etmişlerdir. Özellikle evlilik bağının dince kutsal sayıldığı toplumlarda bosanma ya yasaktır ya da çok zordur.

Günümüz çağdaş toplumlarında da hukuk, bosanmayı nispeten güçleştiren önlemler almıştır. Bosanmalar çoğunlukla şu durumlarda görülür.

• Kadın ve erkek arasında ekonomik sosyal ve kültürel statü farklılıklarının çok olması durumunda

- Kadın ve erkek arasında psikolojik farkların olması durumunda
- Aile kurulmasında önemli rol oynayan soyu sürdürmek isteginin yerine getirilememesi durumunda

UYARI : Toplumların evliliği teşvik edip boşanmayı güçleştirmelerinin temelinde, ailenin toplumun temeli ve çekirdeği olmasını bilerek ya da bilmeyerek fark etmeleri yatar.

Boşanmaya sanayi toplumlarında daha sık rastlanmaktadır. Bunda kadının ekonomik bağımsızlığını elde etmesi ve dul kadınların yeniden evlenme olasılıklarının yüksek olması etkilidir. Oysa erkeklerin egemen olduğu tarım toplumlarında ve köylerde boşanma daha az görülür. Boşanmalara, evliliğin ilk yıllarında daha çok rastlanmaktadır.

Siyasal Kurumlar (Devlet)

Toplumunu yönetmek amacıyla iktidarı ele geçirme mücadelesi ve iktidarı kullanma araçları siyasal kurumları oluşturur.

Siyasal kurumlar içinde en büyük ve etkili kurum devlettir.

Devlet

Devlet ve Devleti Oluşturan Unsurlar

Sınırları belirli bir toprak parçası ile bu topraklarda yaşayan insanlar üzerinde egemenlik hakkı kullanan siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik örgütlenmelere devlet denir.

Devlet ;

- Yaptırım gücü yüksek hukuk normları aracılığı ile toplumda düzeni sağlar.
- İç ve dış güvenliğini sağlamak amacıyla silahlı güç bulundurma ve kullanma yasal yetkisine sahiptir.
- Egemenlik hakkına dayanarak yasama (yasa yapma, değiştirme, kaldırma), yürütme (yaptığı yasalardan güç alarak onları uygulama), yargı (yasalara uymayanları cezalandırma) güçlerini kullanır.
- Çatısı altında yaşayan insanların devlete üyeliğini zorunlu kılar.

Devleti Oluşturan Ögeler

Toprak (Ülke) : Devletin egemenlik hakkını kullandığı sınırları belirli toprak parçasıdır.

Halk : Devletin üzerinde egemenlik hakkını kullanıp yönettiği insanlardır.

İktidar : Devletin yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kullanan yöneticilerdir.

UYARI : Devlette, yöneten konumunda olanlar iktidarı, yönetilen konumunda olanlar halkı oluşturur.

Devlet Biçimleri

DEVLET BİÇİMLERİ			
Devlet-Din İlişisine Göre	İç Yapısına Göre	Ekonomik Yapısına	Egemenlik Biçimine Göre
Devletin yetkilerini kullanırken din ve dinsel kurumlarla kurduğu ilişkiye göre iki temel devlet biçimi vardır.	Devletin yasal egemenliğinin bölgelere göre biçimlenip biçimlenmemesine göre iki temel devlet biçimi vardır.	Devletin ekonomideki rolüne göre üç temel devlet biçimi vardır.	Yasama, yürütme, yargı güçlerini, yani devletin egemenlik hakkını kim ya da kimlerin kullandığına göre devlet ikiye ayrılır.
Teokratik Devlet	Tek (Üniter) Devlet	Kapitalist Devlet	Demokratik Devlet
Laik Devlet	Toplu (Federal) Devlet	Sosyalist Devlet	Otokratik Devlet
		Karma Devlet	Monorji
			Oligarsi

Teokratik Devlet : Teokratik devlette yasama, yürütme, yargı yetkilerinin kaynağı tanrı, din ve kutsal kitaptır. Teokratik devlette tüm düzenlemeler dinsel normlara uygun olarak yapılır.

Laik Devlet : Laik devlet yönetiminde dinsel kurum ve kurallar dayanak alınmaz. Devlet, tüm din ve mezheplerin ayin ve ibadetlerinin özgürce yerine getirebilmelerinin güvencesidir.

Tek (Üniter) Devlet : Devletin egemenlik hakkını kullandığı tüm sınırlar içinde aynı yasalar geçerlidir.

Toplu (Federal) Devlet : Devletin yasal egemenliğinin bölgelere göre değiştiği ancak tüm bölgeler için geçerli merkezi yasaların da olduğu devlettir. Devlet içinde yer alan devletçikler (federe devletler) kendi yasalarını kendileri yaparlar. Ancak tüm devletçikler ulusal savunma, dış ticaret, dış politika gibi konularda merkezi devlete bağlıdır.

Kapitalist Devlet : Üretim araçlarının (fabrika, tarla, maden ocagi, iş atölyesi gibi) mülkiyet hakkının kişi ya da kişilerin elinde bulunduğu, dolayısıyla üretimde kişi ya da kişilerin oluşturduğu kurumların öncelikle etkili olduğu devlet biçimidir.

Sosyalist Devlet : Üretim araçlarının mülkiyeti ve kullanma hakkı kamu adına devlettir. Devlet, üretimi kamu ihtiyaçlarını temel alarak planlar.

Karma Ekonominin Egemen Olduğu Devlet : Hem devletin hem de kişilerin üretim araçları üzerinde mülkiyet hakkının bulunduğu devlettir. Karma devlette genelde ihtiyacın olduğu yerde devlet, karın olduğu yerde özel girişim (tesebbüs) üretimde egemendir.

Demokratik Devlet : Yasama, yürütme, yargi güçlerini kullanan kurumların temsilcileri yetkilerini halktan alırlar ve seçimle belirlenirler. Ayrıca bu güçler birbirlerinden bağımsız organlar tarafından kullanılır.

Otokratik Devlet : Yasama, yürütme, yargi güçlerini kişi ya da kişiler kullanır. Otokratik devlette yönetici ya da yöneticiler kararları yukardan alırlar ve halka dayatırlar. Halkın yönetime katılma yetkisi ve hakkı yoktur. Otokratik devletler egemenliği kullanma biçimine göre ikiye ayrılır :

- **Monarsi** : Egemenliği kullanma hakkı bir imparator, monark, ya da padişahın elindedir.
- **Oligarsi** : Egemenliği kullanma hakkı küçük bir azınlık zümrenin elindedir.

Hükümet : Devlet adına işleri yürüten organ hükümettir. Yani hükümet, devletin kullandığı yasama, yürütme, yargi yetkilerinden yürütme yetkisini kullanan organdır.

UYARI : Devlet soyut, hükümet somut bir kurumdur. Devlet daha çok insanların kafalarında biçimlenen ve kendini manevi olarak hissettiren bir kurumken, hükümet gerek yetkileri kullanan kişilerle, gerekse yaptığı işlerle ve uyguladığı yaptırımlarla kendini bireyin ve toplumun yaşamında somut olarak hissettirir.

Demokrasi : Halkın doğrudan ya da seçtiği temsilcileri aracılığı ile kendini yönettiği yönetim biçimine demokrasi denir.

Demokrasinin ilk örnekleri ilk çağ Yunan ve Roma toplumlarında görülür. Ancak Yunan ve Roma demokrasileri bugünkü anlamımız anlamda demokrasiler değildir.

UYARI : Toplumsal yaşamda karşımıza çıkan yeni durumların oluşmasını sağlayan alt yapılar vardır. Demokrasinin doğuşunu ve gelişimini hazırlayan alt yapı ise sanayi devrimidir. Demokratik yönetimlerin kurulmasını sanayi devriminin doğurduğu yeni oluşumlar zorlamıştır.

Demokrasinin Doğuşu ve Gelişimi

Demokratik yönetimlerin doğuşunu ve gelişimini etkileyen başlıca faktörler şunlardır :

- **Ekonomik Gelişmeler** : Demokrasilerin doğuşunda ve gelişiminde temel etken sanayi devrimi ve onun yarattığı yeni üretim ilişkileri ve sınıflar olmuştur. Sanayi devrimi sonucu delişen burjuvazi siyasal olarak da yönetimde söz hakkı sahibi olmak istemistir. Bu amaçla köylüleri, yeni doğan ve gelişen işçi sınıfını, dolayısıyla geniş halk yığınlarını esitlik, özgürlük, adalet istemleri ile ayaklandırıp feodal yönetimleri yıktı. Bunun sonucunda yeni bir yönetim biçiminin kurulması gündeme geldi.

- **Yeni Düşünce Akımlarının Doğuşu** : Batıda yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri, ortaçağın kilise merkezli tek sesli düşünce biçimini sarstı. Ortaçağın kitleleri sürü olarak gören, onların insan olarak görülmelerini engelleyen anlayışına karşı yeni çağla birlikte bireyi, bireyin hak ve özgürlüklerini temel alan yeni düşünce akımları ortaya çıktı.

• **Kitle İletişim ve Ulaşım Teknolojilerinin Gelişmesi** : Matbaanın icadi ve yaygın kullanımı, buharın ulaşım teknolojisine uygulanması, birey hak ve özgürlüklerini savunan görüşleri içeren yapıtların çok sayıda basılmasına ve dünyanın dört bir yanından milyonlarca insanın bu yeni düşünce akımlarını tanımlarına ve etkilemelerine yol açtı.

• **Demografik (nüfus) Gelişmeler (Nüfus Hareketleri)** : Sanayi devrimi ile birlikte, dünyanın özellikle çalışan nüfus bileşimi değişti. Tarımın makineleşmesi ve kentlerin sanayileşmesi sonucu dünya nüfusu köyden kente yoğun bir göç yaşadı.

Demokrasinin Ögeleri

• **Esitlik** : Demokratik yönetimler, yurttaşları arasında din, dil, ırk, cinsiyet, sınıf, mezhep ayrımı yapmaksızın tüm insanları yasalar önünde esit sayar.

UYARI : Demokrasilerde esitlik, ekonomik esitlik değil, yasalar önündeki esitliktir.

• **Halk Egemenliği** : Demokrasilerde yönetimin belirlenmesinde halk, kayıtsız kosalessiz egemendir. Yani kendini yönetecek olanları halk seçer, halk degistirir.

• **Özgürlük** : Demokrasilerde yurttaşların düşünce, düşündüğünü ifade etme yayma ve örgütlenme özgürlüğü vazgeçilmez unsurlardır. Yurttaşların ayrıca seçme, seçilme, inanç, ayin, ibadet, iletişim, ulaşım, kendini geliştirme, bilim ve sanatla uğraşma özgürlükleri vardır. Ancak bu özgürlüklerin kullanılması ve sınırları yasalarla belirlenir.

• **Güçler Ayrılığı İlkesi** : Demokrasilerde, kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması amacıyla yaşam, yürütme, yargı güçleri ayrı organlarla kullanılır. Demokrasilerde yasama gücünü parlamento, yürütme gücünü hükümet, yargı gücünü bağımsız mahkemeler kullanır. Bu güçler arasındaki ilişkilerin sınırları yasalarla belirlenmiş ve özellikle yaşam ve yürütmenin (parlamento ve hükümetin) yargıya müdahalesi olabildiğince azalmıştır.

• **Siyasal Partiler** : Yurt ve ülke sorunlarını çözmek ve devleti yönetmek için iktidara gelmek amacıyla kurulan örgütlenmelere siyasal parti denir. Bir örgütlenmeyi siyasal parti yapan temel özellik iktidara gelmek amacıyla örgütlenmesidir. Siyasal partiler programlarına göre ikiye ayrılırlar.

• **Dikey nitelikli partiler** : Toplumdaki tüm sınıflar, zümreler ile dinsel, mezhepsel, etkin gruplar adına iktidara aday olan partilerdir.

• **Yatay nitelikli partiler** : Toplumdaki yalnızca bir sınıf, zümre ya da tabaka adına iktidara aday olan partilerdir. Dünyadaki yaygın parti örgütlenmeleri işçi sınıfının iktidarını amaçlayan işçi partileridir.

UYARI : Tek parti ile demokrasi olmaz. İktidara gelen parti ya da partilerin görevi yönetmek, muhalefet partilerinin görevi iktidarlara denetlemektir.

• **Baskı Grupları** : Yönetenleri mesleki, sınıfsal, zümresel çıkarları için etkilemek amacıyla kurulan örgütlenmelerdir. İşçi sendikaları, mühendis odaları, barolar, dernekler, vakıflar,

kooperatifler, yani tüm sivil toplum örgütlenmeleri baskı gruplarıdır. Baskı grupları da yönetenleri etkilemek için kitle iletişim ve propaganda araçlarından yararlanırlar.

UYARI : Baskı grupları siyasal partilerle karıştırılmamalıdır. Çünkü siyasal partilerin amacı iktidara gelmek, baskı gruplarının amacı iktidarlara etkilemektir.

• **Parlamento** : Halkın oyu ile seçilen ve yasam gücünü kullanan milletvekillerinin oluşturduğu meclistir. Parlamantonun temel görevi yasa yapmak, yasa değiştirmek, işlevini yitiren yasaları yürürlükten kaldırmaktır. Bunun yanı sıra parlamento, hükümetleri oluşturur ve çalışmalarını denetler, yaptığı bütçe ile devletin parasını harcama yetkisini hükümete verir.

• **Seçim** : Halkın belirli bir süre için kendini yönetecek vekillerini seçmek üzere oy kullanmasına seçim denir. Demokrasilerde seçimler gizli oy, açık sayım ilkesine göre yapılır. Seçimler sonucu çoğunluğun yönetim hakkı doğar. En çok oyu alan parti ya da partiler iktidar olup kurdukları hükümet aracılığı ile yürütme yetkisini kullanırken, diğer parti ya da partiler muhalefet görevini üstlenerek hükümet çalışmalarını denetler. Demokrasilerde iki tür seçim sistemi vardır :

• **Çoğunluk Sistemi** : Bir bölgede en çok oyu alan parti, o bölgedeki tüm milletvekillerini meclise gönderir. Bu sistem, demokrasisi yeni olan ülkelerde tercih edilir. Çünkü, bir parti güçlü bir biçimde iktidar olur ve koalisyonlar engellenir. Ayrıca her bölgeden bir milletvekilinin seçildiği (dar bölge sistemi) durumlarda da dar çoğunluk sistemi uygulanabilir.

• **Nisbi Temsil Sistemi** : Bir bölgede her parti aldığı y oranında milletvekili çıkarır. Dünyanın pek çok yerinde ise, ülke çapında belirli bir oranın altında oy alan partilerin milletvekili çıkarmasının engellendiği barajlı nisbi temsil sistemi uygulanmaktadır.

• **Hükümet** : Parlamento tarafından onaylanan ve yürütme işlevini gören organ hükümettir. Demokrasilerde hükümet, başbakan ve bakanlar kurulundan oluşur ve yaptıkları çalışmalar parlamento tarafından denetlenir. Demokrasilerde hükümet üç biçimde oluşur.

• **Doğrudan Hükümet** : Oy verme hakkına sahip tüm yurttaşlar yönetimle ilgili kararlara doğrudan katılır. Bu hükümet biçiminin pratikte uygulanması olası değildir. Örneğin; Türkiye’de böyle bir sistem uygulanırsa yaklaşık 35 milyon seçmenin bir araya gelip yönetimle ilgili kararlara doğrudan katılması gerekir.

• **Yarı Doğrudan Hükümet** : Hükümet halkın kaderini doğrudan etkileyecek konularda kendini yetkili görmez ve kararların sorumluluğunu halkla paylaşır. Yarı doğrudan hükümetin halkla kararları paylaşırken kullandığı temel araçlar referandum ve plebisittir. Referandum, tek konuda çift seçeneikli (evet-hayır) halk oyuna başvurmadır. Plebisit ise birden çok konuda ve çok seçeneikli halkoyuna gitmektir. Bu sistem dünyada yaygın olarak uygulanmamaktadır. Çünkü;

• Halk oylamaları uzun zaman almakta ve masraflı olmaktadır.

• Halkın yönetim kararları ile ilgili bilinç düzeyi yetersiz olabilmektedir.

• **Temsili Hükümet** : Halkın yönetme yetkisini bir süre için temsilcilerinin oluşturduğu hükümete bırakmasıdır. Hükümet kendine verilen süre içinde halk adına kararlar alır, devleti yönetir.

• **Bagimsiz Mahkemeler** : Yasalara uymayanları yargılama ve cezalandırma yetkisini bagimsiz mahkemeler kullanır. Yargıç ve savcılarının oluşturduğu mahkemeler yasama ve yürütmeden bagimsiz olarak çalışmalarını yürütür.

Demokratik Devleti Özellikleri

• **Laik Devlet** : Demokrasilerde devlet dinsel kurallara göre yönetilmez. Laik devlette;

• Devletin resmi dini yoktur.

• Devlet, tüm din, mezhep ve inançlara esit uzaklıktadır.

• Devlet tüm din ve mezheplerin ayin ve ibadetlerinin özgürce yerine getirebilmelerinin güvencesidir.

• **Sosyal Devlet** : Demokrasilerde devlet, yurttaşlarının sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Devlet bu görevi yerine getirmek için vergi alır, bütçeden bu etkinlikler için pay ayırır.

• **Hukuk Devleti** : İnsan hakları ve kişi hak ve özgürlüklerine dayanan evrensel hukuk kurallarına göre yapılan yasaların, yönetim görevini üstlenen kişi ve organları da bağladığı devlettir. Hukuk devleti “hukukun üstünlüğü” ilkesine dayanır.

Hukuk;

• Yasaları yapan parlamenterlerin,

• Yasaları uygulayan başbakan, bakan ve tüm yöneticilerin,

• Yasalara uymayanları yargılayan yargıç ve savcılarının üstündedir.

Yönetim görevini üstlenen herkes hukuka ve yasalara uygun davranmak zorundadır.

Demokrasilerde “hukukun üstünlüğü” yasama, yürütme, yargı güçlerini kullanan organların karar ve eylemlerinin yüksek mahkemelerce denetlenmesi ile somutlaşır. Anayasa mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, ve Sayıştay devlet organlarının işleyişini denetleyen yüksek mahkemelerdir.

UYARI : Hukuk, devleti ve hukukun üstünlüğünü yüksek mahkemeler aracılığı ile yönetenlerin keyfi davranışlarından korur. Yasaların anayasaya uygun olması zorunluluğu devlete süreklilik kazandırmak içindir. Nitekim, bunun için anayasalar yasalara göre daha zor değiştirilir. Hatta bazı anayasa maddeleri asla değişmez. Anayasa Mahkemesi ayrıca siyasi partilerin kapatılmasına karar verir ve suç işleyici hükümet üyelerini “Yüce Divan” adı altında yargılar.

Anayasa Mahkemesi : Parlamentonun yaptigi yasalarin anayasaya uygun olup olmadigini denetler. Anayasalar yasalardan üstündür ve yasalar anayasaya uygun olmak zorundadır. Çünkü anayasalar halk oyuyla kabul edilir ve halkin dogrudan yaptigi anayasalar, temsilcilerinin yaptigi yasalardan üstün sayilir.

Yargitay (Temyiz) : Bagimsiz mahkemelerin yargilamalarinin sonucunda aldiklari kararlarin yasalara uygunlugunu denetler.

Danistay : Hükümetle yurttas arasindaki sorunlari inceleyen Bölge Idare Mahkemeleri'ni denetler. Hükümetin gücünü kötüye kullanmasini ve yurttasina haksizlik yapmasini önler.

Sayistay : Parlamento bütçe ile devlet adina para harcama yetkisini hükümete verir. Sayistay, hükümetin bu paralari parlamentonun belirledigi alanlara harcayip harcamadigini parlamento adina denetler.

Demokrasiyi Diger Yönetimlerden Farklilastiran Özellikler

- Demokrasilerde yönetim gücünü elinde tutanlar belirli bir süre için bu gücü kullandiklarini bildikleri için halkin isteklerini sürekli göz önüne almak zorundadirlar.
- Demokrasilerde halk, yönetenlere daha yakindir ve onlari elestirecek ya da istemlerini onlara ileticek ortami rahatça bulur.
- Demokrasilerde görevini yerine getirmeyen, kötüye kullanan yöneticiler degistirilir.
- Demokrasilerde ekonomik yasadma oldugu gibi siyasi yasadma da dikey hareketlilik vardir.
- Demokrasilerde özgürlüklerin serbestçe kullanilmasi gizli düşünce akimlarini büyük ölçüde önler.
- Demokrasiler yenilik ve degismelere açıktir. Yenilik ve degismelere direnen yöneticiler, kolay kolay isbasinda kalamazlar.

Ekonomi – Din

Toplumsal Kurumlar

Ekonomi

- **Ekonominin Tanimi** : Sinirsiz insan ihtiyaçlari ile kit dogal kaynaklar arasinda denge saglamak, var olan kaynaklari akilci biçimde kullanmak üzere yapılan üretim, bölüsüm, degisim ve tüketim ugraslarina ekonomik faaliyet denir.

Ekonomi, tarih boyunca insanligin üretim araçlari ile üretici güçler arasindaki iliskilerini inceleyen bir bilim olarak karsimiza çikiyor. Ekonomik faaliyetler toplumlarin yasadma biçimlerini norm ve degerlerini derinden etkiledigi için, sosyoloji ekonomi biliminin verilerini dikkate alır, ondan yararlanır.

- **İhtiyaçlar** : Ekonomik faaliyetlerin temelinde ihtiyaç yatar. İnsanlarin maddi ve manevi varliklarini sürdürmek için duyduklari yokluk ve eksikliklere ihtiyaç (gereksinim) denir.

Ihtiyaçlar önceliklerine göre ikiye ayrılırlar :

- **Birincil (Biyolojik) İhtiyaçlar** : Organizmanın varlığını sürdürmek için gerekli olan beslenme, barınma gibi ihtiyaçlar.
- **İkincil (Sosyal ve Kültürel) İhtiyaçlar** : Beğenilme, ait olma, kendini geliştirme gibi insanın sosyal ve kültürel bir varlık olarak duyduğu ihtiyaçlar.

UYARI : Burada, psikolojinin konuları ile bir bağlantı kurmak gerekirse birincil ihtiyaçlar fizyolojik güduları, ikincil ihtiyaçlar toplumsal güduları karşılar. Yine psikolojideki güdülenme konusu göz önüne alınırsa birincil ihtiyaçlar evrenseldir, yani tüm insanlar için aynı biçimde zorunludur. İkincil ihtiyaçlar görelidir, yani insanlara ve toplumlara göre değişir.

Ihtiyaçların Özellikleri

- İhtiyaçlar sınırsızdır.
- İhtiyaçların şiddeti birbirinden farklıdır.
- İhtiyaçların şiddeti kişilere göre değişir. (Relatiftir.)
- İhtiyaçlar doyuruldukça şiddeti azalır.
- Benzer ihtiyaçlar birbirinin yerine geçebilir.
- Mallar ve Hizmetler : İhtiyaçlar mal ve hizmetlerin tüketilmesi ile karşılanır.
- Mallar : İhtiyaçları karşılayan nesnelere mal denir.

MAL ÇESİTLERİ			
Serbest Mal	Ekonomik Mal		
	Tüketim Mali	Üretim Mali	Ara Mal
	Dayaniksiz Tüketim Mali	Dayaniksiz Üretim mali (Hammaddeler)	
	Dayanikli Tüketim Mali	Dayanikli Üretim Mali (Üretim Araçları)	

UYARI : Serbest mallar ekonomi biliminin konusuna girmez. Bir başka deyişle ekonomi serbest malları mal olarak görmez.

UYARI : Bir mal kullanılış biçimine göre hem serbest mal, hem ekonomik mal, hem üretim mali, hem tüketim mali olabilir. Örneğin, su, çeşmeden içilip karşılığında para verilmemişse serbest mal; bakkaldan sise suyu olarak satın alınmışsa ekonomik mal; içilerek kullanılmışsa tüketim mali; tarlada ürünleri sulamada kullanılmışsa üretim malidir.

Tüketim mali : İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere doğrudan kullandıkları mallardır. Kısa sürede kullanıp yok ettiğimiz mallar dayanıksız tüketim mali, uzun süreli kullanıp eskittiğimiz mallar dayanıklı tüketim malidir.

Üretim mali : Doğrudan tüketilmeyip bir başka tüketim malinin elde edilmesine yarayan mallardır. Başka malları elde ederken kullanılan araç ve gereçler yani üretim araçları dayanıklı üretim malları, başka malları elde ederken kullanılan ham maddeler dayanıksız üretim mallarıdır.

Ara mal : Üretim mallarının tüketim mali haline dönüştürülürken aldığı yeni biçim ara malıdır. Örneğin, un, buğdaydan ekmek elde etme sürecinde ara malıdır. Ara mallar da üretim mali sayılır.

- **Hizmet** : İnsanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayan işlere hizmet denir. Hizmetler ikincil ihtiyaçların karşılanmasına yöneliktir. Hizmet, turizm, adalet, ulaşım, eğitim, sağlık, sanat, spor gibi alanlarda insanların ihtiyaçlarını karşılar.

- **Değer** : İnsanların bir mala ya da hizmete yükledikleri öneme değer denir. Mal ve hizmetlerin değeri iki biçimde ortaya çıkar.

- **Kullanım değeri** : Mal ve hizmetlerin ihtiyacı giderme özelliğine fayda denir. Eğer mal ve hizmetlerin değeri, kullanana sağladığı faydanın derecesine göre belirleniyorsa bu kullanım değeridir.

- **Değişim değeri** : Bir malin değerinin alış-veriş sırasında başka mallarla karşılaştırıldığında ortaya çıkan değeridir.

UYARI : Bugün ekonomide değerden kastedilen değişim değeridir. Kullanım değeri daha çok ilkel toplumlara özgüdür. Örneğin, ilkel bir toplumda insanların soğuktan korunmak için üzerlerine giydikleri bir kürkü, bir külçe altın vererek almak isterseniz alamazsınız. Günümüz toplumlarında ise kürkün karşılığında bir külçe altın alamazsınız.

Mal ve hizmetlerin duruma göre kullanım değeri çok, değişim değeri az olabilir ya da değişim değeri çok kullanım değeri az olabilir. Örneğin, havanın, suyun, ekmeğin kullanım değeri çok değişim değeri azdır. Oysa, altının, elmasın, sanat eserlerinin değişim değeri çok kullanım değeri azdır.

Değeri Belirleyen Etmenler

Emek : Bir mal ya da hizmetin üretiminde verilen emek değerinin belirlenmesinde etkili olur. Örneğin el dokuması halı çok emek verilerek üretildiği için fabrikasyon halıdan daha değerlidir.

Azlık : Mal ya da hizmetin ihtiyaca göre doğada az bulunması ya da az üretilmesi değeri yükseltir. Örneğin, altın, elmas, uranyum az bulunduğu için değerlidir.

Toplumsal deger yargilari : Toplumun düsünce ve inanislari mal ve hizmetlerin degerlerinin belirlenmesinde etkili olur. Örnegin; Domuz etinin Müslüman toplumlarda ekonomik degeri yoktur.

Fayda : Mal ve hizmetin degerini kullanana sagladigi fayda belirleyebilir. Örnegin, araba, ev insanların yasamlarini kolaylastirdigi için degerlidir.

Fiyat (Eder) : Mal ve hizmetlerin birim para insinden degerine fiyat denir. Mal ve hizmetlerin degeri fiyata göre belirlenir. Mal ve hizmetlerin fiyatları piyasalarda oluşur. Piyasalar alıcı ve satıcıların karşı karşıya geldiği yerlerdir.

Fiyati Belirleyen Etmeler :

Arz (Sunu) : Piyasaya sunulan mal miktarıdır.

Talep (Istem) : Alıcıların bir mali isteme derecesidir.

Kalite : Bir malın ihtiyacı gideren mallara göre daha kullanışlı olmasıdır.

Rekabet (Yarisma) : Piyasaya aynı mali süren firmaların mücadelesidir. Bir mal ya da hizmetin arzı çok, talebi azsa fiyatı düşer, arzı az talebi çoksa fiyatı yükselir. Arzın da talebin de çok olması durumunda kaliteli malın fiyatı daha çok olur. Piyasaya aynı mali süren firmaların sayısının az ya da çok olması ve mali piyasaya sürüş biçimleri de fiyatı etkileyen bir faktördür.

• **Para** : Mal ve hizmetlerin fiyatını belirleyen değişim aracı ve deger ölçüsü olarak kullanılan kıymetli kâğıt ya da madenlere para denir.

UYARI : Para, günlük dilde kullanıldığı gibi yalnızca devletlerin bastığı banknot (kâğıt para) ya da madeni paraları anlatmaz. Alışverişe konu olan her türlü kıymetli kâğıt ve maden paradır. Yeni çek, senet, hisse senedi, yerine göre altın, gümüş para kavramının kapsamına girer.

Paranın İşlevleri

• Para, değişim aracıdır. Mal ve hizmetleri, mal ve hizmetlerle değiştirmek yerine aracı olarak para kullanılır. Örneğin, bir öğretmen sınıfta anlattığı ders ya da okulda yaptığı çalışmalarla hizmet üretir. Bu üretimi karşılığında hizmet verdiği kesimlerden doğrudan gereksinimlerini karşılayan mal ve hizmet almak yerine maaş olarak para alır ve aldığı para ile baskalarından diğer mal ve hizmetleri satın alır.

• Para, deger ölçüsüdür. Mal ve hizmetlerin degeri para ile ölçülür. Tüm mal ve hizmetlerin parasal

karşılığı vardır. İhtiyaçlarımızı karşılayan her mal ve hizmet için belirlenmiş miktarlarda para ödememiz gerekir.

• Para, tasarruf aracıdır. İnsanlar gelirlerinden tüketemedikleri kısmi mal ve hizmet olarak saklamak yerine para olarak saklamayı tercih ederler. Örneğin, 500.000.000 TL. geliri olan bir

insan, bunun 300.000.000 TL'sini tasarruf yapmissa bunu yerine göre ulusal para, yabancı para, hisse senedi, altın, elmas gibi para olarak değerlendirir.

- Para, değer taşıyıcısıdır. Mal ve hizmetlerin değeri paraya tasınır. Örneğin, bir mal ya da hizmetten yararlanmak isteyen bir insan, bunu alacak gücü yoksa para ile borçlanarak onu alır. Böylece mal ve hizmetin değeri paraya tasınır.

Para ile İlgili Kavramlar

- **Enflasyon** : Mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesi sonucu paranın satın alma gücünün düşmesidir. Enflasyonun nedeni, dış satımın (ihracatın) az, dış alımın (ithalatın) çok, üretimin az, tüketimin çok olması yani bütçe açığıdır. Bir devlet ürettiğinden çok tüketiyorsa, sattığından çok alıyorsa enflasyon yasar. Enflasyon iki biçimde ortaya çıkar :
  - **Talep Enflasyonu** : Bir mal ya da hizmetin arzı az, talebi çoksa malın fiyatı yükselir.
  - **Maliyet Enflasyonu** : Bir malın üretimi sırasındaki girdilerin fiyatların yükselmesi malın fiyatını yükseltir. Örneğin, üretim sırasında, hammadde girdilerinin, işçilik masraflarının artması satış fiyatının artmasına yol açar. Enflasyon yasayan ülkelerde maliyet enflasyonunu ithal enflasyon da etkiler. Ulusal paranın değerinin düşmesi sonucu dışardan alınan malların fiyatlarının yükselmesi, bunun sonucu maliyet fiyatının yükselmesi ithal enflasyondur.

Enflasyonun Sonuçları

- Halkta ulusal paradan kaçış, mala ve yabancı paralara doğru yönelme artar.
- Yatırımcılar, yeni iş alanlarına yatırım yapıp üretimi artırmak yerine para ile para kazanacakları ölü alanlara yönelirler.
- Dar ve sabit gelirliler daha çok yoksullasır.
- Enflasyondan zarar gören geniş halk kitlelerinin rahatsızlığı yönetenleri zor durumda bırakır, siyasal istikrarsızlık doğar.
- Devletin dışarıya olan borçları nedeni ile IMF, Dünya Bankası ve alacaklı devletlerin zorlaması ile ulusal paranın değeri yabancı paralar karşısında düşer. (Devalüasyon)

Enflasyonun Önlenmesi

- Enflasyonu önlemek için üretimin ve dış satımın artırılması, tüketimin ve dış alımın azaltılması gerekir. Böylece bütçe denkleştirilir.

Uzun vadede bunlar yapılırken kısa vadede de;

- Vergi düzenlemeleriyle devletin gelirleri artırılır; yeni vergiler konur, vergi kaçakları önlenir, vergilendirilmemiş alanlar vergilendirilir.
- Devlet harcamalarında tasarrufa gidilir. Devlet giderlerini alt düzeyde tutarak bütçenin denkleşmesi için çaba harcar.

- Tasarruf faizleri yükseltılarak mala ve yabancı paralara olan talep azaltılır. Faizlerin yükselmesi ile toplanan paralar yatırımcılara kredi olarak verilir. Böylece uzun vadede enflasyonu önleyerek üretken işletmelerin açılması teşvik edilir.
- Tüketici kredileri ve taksitli satışlar sınırlandırılarak mala karşı talep azaltılır.
- Gerekirse ulusal paranın değeri dış yabancı paralar karşısında makul oranlarda düşürülür. İhracat ve ithalat yolları açılır.
- **Devalüasyon** : Bir devletin ulusal parasının yabancı paralar ve altın karşısında değerinin düşürülmesidir. Yüksek enflasyon yaşayan devletlerin dış borçlarının artması sonucu, ulusal paranın değeri resmi olarak düşürülür. Bu değer düşürme işleminde IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının zorlamasının etkisi büyüktür.
- **Deflasyon** : Ulusal paranın değerinin yükselmesi sonucu mal ve hizmetlerin fiyatlarının düşmesidir. Deflasyon üretimin tüketimden, dış satımın dış alımdan çok olması durumunda görülür.

UYARI : Gerek enflasyon önlenirken, gerekse deflasyon yaşanırken ekonomi, talep yetersizliği nedeni ile yatırımların ve üretimin durması, işsizliğin artması gibi stagfasyona (ekonomide durgunluk)da girebilir. Enflasyon önlenirken tasarruf faizlerinin yükselmesi, taksitli satışların ve tüketici kredilerinin sınırlandırılması sonucu talebin en alt düzeye inmesine yol açabilir. Bu durumda var olan işletmeler ürettikleri malı satamaz duruma gelir, bunun sonucu yatırımlar durur, stoklar çoğalır, işletmeler kapanır,

işçiler çıkartılır. Aynı durum deflasyon sonucu da yaşanabilir. Deflasyon yaşayan ülke iç pazarı doyurduktan sonra ürettiği malları satacak dış pazar bulamazsa yine üretim ve yatırım durur, stoklar çoğalır, işsizlik baş gösterir.

- **Revalüasyon** : Bir devletin ulusal parasının yabancı paralar ve altın karşısında değer kazanmasıdır.

- **Ekonomik Hayatın Ana Unsurları** :

EKONOMİK FAALİYETLER		BÖLÜŞÜM	DEĞİŞİM	TÜKETİM
ÜRETİM				
Dogal Kaynaklar	Rant			
Emek	Ücret			
Girisim	Kar			
Sermaye	Faiz			
Teknoloji	Teknik Bilgi Ücreti (Know-how)			

--	--	--	--	--

Üretim : Mal ve hizmetlerin fayda sağlamak amacı ile biçiminin, yerinin ve adedinin değiştirilmesine üretim denir. Örneğin, fayda sağlamak amacı ile bugday tohumunu ekip büyüterek çok sayıda bugday elde etmek, bugdayın biçimini değiştirip un ve ekmek haline dönüştürmek, ekmeği fırından alıp satmak amacı ile pazara (bakkala, markete) tasımak birer üretim faaliyetidir.

Bölüşüm : Üretim sonucu elde edilen gelirin üretime katılan unsurlar arasında paylaşılmasıdır. Üretimde : Doğal kaynakların mülkiyetine sahip olduğu için katılan unsur üretim sonucu rant (kira) elde eder, emeğiyle katılan ücret alır, girişim gücüyle katılan kar ya da zarar eder, sermaye ve teknoloji ile katılan unsur ise faiz alır.

Değişim : Mal ve hizmetlerin, mal ve hizmetlerle ya da parayla değiştirilmesidir. Mal ve hizmetlerin, mal ve hizmetle değiştirilmesine ise trampa (takas) denir.

Tüketim : Mal ve hizmetlerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kullanılmasıdır. Tüketim, bireylerin gelir düzeyi ile doğru orantılı fiyatlarla ters orantılıdır. Gelir düzeyi arttıkça tüketim artar; fiyatlar arttıkça tüketim azalır. Gelirin tüketilmeyen bölümüne ise tasarruf denir.

Doğal Kaynaklar : Ova, ırmak, orman, maden rezervleri, denizler olmadan üretim olmaz.

Emek : Doğal kaynakları işleyen, biçimini ve yerini değiştiren, adedini çoğaltan kas gücü yani iş gücüdür.

Girisim : Üretim faaliyetlerini planlayan, düzenleyen ve örgütleyen beyin gücüdür.

Sermaye : Üretim adedini ve kalitesini artıran üretim araçları ve hammaddelerdir.

Teknoloji : Üretim araçlarının gücünü ve etkinliğini artırmak için bilimsel buluşların araç ve gereçlere uygulanmasıdır.

• **İs Bölümü** : Farklı işlerin farklı insanlar tarafından ya da aynı işin farklı kısımlarının farklı insanlar tarafından yapılmasına iş bölümü denir. Tarihsel gelişim sürecinde toplumlarda ağırlıklı olarak üç temel iş bölümü görülür.

• **Doğal İş Bölümü** : Yasa ve cinsiyete bağlı olarak görülen iş bölümüdür. Kadın ve erkek, çocuk, yetişkin ve genç kendi beden ve güç yapılarına göre farklı işler yaparlar. Ağırlıklı olarak ilkel toplumlarda görülür.

• **Mesleki İş Bölümü** : Farklı işlerin farklı insanlar tarafından yapılmasıdır. Toplamların toprağa yerleşmesi ile görülür.

• **Teknik İş Bölümü** : Aynı işin farklı kısımlarının farklı kişiler tarafından yapılmasıdır. Sanayi devrimi ile önem kazanmıştır.

İs bölümünün Yararları	İs Bölümünün Sakıncaları
Yetenek, beceri ve zekasını kullanacağı bir işte	Birey, yetenek, zeka ve becerilerini

sürekli çalışan insan o alanda yenilikler yapar, yaptığı işi geliştirir. İşine kendinden bir şeyler katan insan yaratıcılığını geliştirerek mutluluk duyar.	kullanmadığı bir işte sürekli çalışırsa otomatlaşır, işine, kendine ve topluma yabancılaşır, toplumsal ve psikolojik bunalımlar yaşar.
Kısa sürede daha çok üretim yapılır.	Özellikle teknik iş bölümüne yönelik eğitim uzun zaman alır ve masraflı olur.
Üretim kalitesi ve verimi artar.	

Din

Sosyoloji dinlerin ayin, ibadet ve inanç biçimlerini içeriklerinden çok, onların toplumsal yaşama etkilerini ve tarihsel gelişim sürecinde karşılaşılan farklı dinsel anlayışların biçimlenişini etkileyen faktörleri inceler.

Tüm dinler, inanç, ayin ve ibadet kurallarının yanı sıra toplumda düzeni sağlayan kurallar sistemi olarak da işlevlere sahiptirler.

Tarihsel gelişim sürecinde görülen baslıca din anlayışları şunlardır :

- **Totemizm** : Kutsal sayılan bitki ve hayvanlara tapılan din anlayışidir. Ağırıklı olarak ilkel toplumlarda görülür.
- **Manizm** : Dogüstü ve gizli güçlerin bazı insanlarda bulunduğuna inanılan din anlayışidir.
- **Naturizm** : Dogal varlıkların ve olayların kutsallaştığı din anlayışidir. Tarımın insan yaşamında önem kazanması ile tarımsal üretimi yöneten dogal olaylar kutsallaşmıştır.
- **Politeizm (Çok tanricilik)** : Farklı dinlere inanan grupların bir arada yaşamaları sonucu oluşan tüm toplumsal gruplarda site devletlerinde ağırıklı olarak görülür.
- **Monoteizm (Tek tanricilik)** : Tek ve soyut bir tanrıya inanılan din anlayışidir. Müslümanlık ve Hıristiyanlık gibi dinler Orta Çağ feodal toplumlarında dogup yaygınlaşmıştır.

Din ve Sosyal Düzen

Sosyal gruplar tarafından benimsenen din, diğer sosyal kurumlardan etkilenir ve onları etkiler. Örneğin tarımın insan yaşamında önem kazanması ile ekonomi kurumu din anlayışını etkilemiş ve naturist dinlere geçilmiştir. Aynı biçimde dinsel kurallar, aile, hukuk, ahlak gibi pek çok kurumu etkilemiş ve biçimlendirmiştir.

Din ve Laiklik

Toplumsal kurumların işleyiş ve düzenlemelerinin dinsel kurallara dayanmadan yapılmasına laiklik denir.

Ülkemizde laiklik Cumhuriyet'le birlikte uygulamaya konulmuş, hilafet kaldırılmış ve devletin resmi dininin olmaması ilkesi anayasaya girmiştir.

Toplumların Evrimi – Kültür ve Toplumsal Değişme

Toplumların Evrimi

Temel Toplum Biçimleri ve Özellikleri

Bilinebilen ilk insan toplumlarından bugünkü toplumlara gelene dek insanlık çeşitli asamalardan geçmiştir. Her bir asama toplumsal kurumların etkilesimine göre biçimlenerek kendine özgü toplumsal yapılar oluşturdu. Emile Durkheim ayrıntılı bir toplumsal Genetik Evrim Sınıflandırması yapmıştır. Durheim'in bu ayrıntılı sınıflandırmasını biraz toparlayacak olursak, şöyle bir sınıflandırma yapabiliriz.

- İlkel toplumlar (klan, boy)
- İlk toprağa yerleşik toplumlar (asiret, kent)
- Feodal toplumlar (imparatorluklar, derebeylikler)
- İlerlemiş toplumlar (milli devletler)

Toplum Biçimi	Din Anlayışı	Aile ve Akrabalık İlişkileri	Toplumsal Düzen	Ekonomik Yaşam
İlkel Toplumlar (Klan, Boy)	Totemizm	Anaerkil	Tabular	Üretim bilinmiyor Göçebe
Asiret	Manizm – Naturalizm	Bölünmez Soy (Asabe)	Erkeğin Sefliği	Yarı Göçebe Kapalı Köy Ekonomisi
Kent	Politeizm	Ataerkil	İlk Yazılı Hukuk İlk Devlet İlk Mahkeme	İlk Para İlk Tüccar Zümresi
Feodal Toplum (İmparatorluk, Derebeylik)	Monoteizm	Babalık (Germen)	Teokratik Monarsi	Örgütlü Tarım Örgütlü Ticaret
İlerlemiş Toplum (Milli Devlet)	Laiklik	Çekirdek	Demokrasi	Kapitalizm

İlkel Toplumlar (Klan, Boy) : Üretmesini bilmeyen, doğada hazır bulduklarını tüketen göçebe toplumlar klan, klanların birleşmesinden oluşan boylar (fratri) ilkel toplumları oluşturur. İlkel toplumların özellikleri :

- **Dinsel Yasam** : İlkel toplumların din anlayışları totemizm adını alır. Totemist din anlayışı üç ana unsura dayanır.
- **Totem** : Kutsal sayılıp tapınılan bitki ya da hayvandır. Doğa karşısında son derece güçsüz olan ilkel insan, yaşadığı sorunlar karşısında bir bitki ya da hayvana sığınmak zorunda kalmış ve onları kurtarıcı olarak görmüştür.
- **Mana** : Totemin sahip olduğuna inandıkları gizli güçtür. Totem bu güç sayesinde doğadaki olayları yönetmekte ve insanların iyi ve kötü günlerini biçimlendirmektedir.
- **Tabu** : Totemin koyduğu emir ve yasaklardır. Yasadıkları olumlu ya da olumsuz olaylarla totem arasında bağlar kurarak ilkel insanlar toplumsal düzeni sağlamak üzere kurallar oluşturmuşlardır.
- **Aile ve Akrabalık İlişkileri** : İlkel toplumlarda genelde anaerkil aile düzeni egemendir. Ailenin sorumluluğu öncelikle kadının üzerindedir. Klan ailesi de denilen bu ailede soy (akrabalık) ana tarafından geçer. Kandaslığa dayalı akrabalık ilişkileri yerine totemdaslığa dayalı akrabalık ilişkileri egemendir. Evlilik biçimi olarak ekzogami egemendir. İlkel toplumlarda daha çok monogami egemendir.
- **Toplumsal Düzen** : Toplumsal düzeni totemist din inancına bağlı olarak tabular sağlardı. Bu yüzden toplumdaki bireylerin tümü egemen sayılırdı; toplumu yöneten kişi ya da zümre egemenliği yoktu. İlkel toplumlarda henüz yöneten-yönetilen ayırımı rastlanmaz. Ancak yaslı kadınların prestiji biraz fazladır. Klanlar genelde barış içinde yaşarlardı. Klanlar arası savaşa neden olan tek olay cinayettir. Cinayet kolektif bir suçtur ve kolektif cezalandırmanın konusudur.
- **Ekonomik Yasam** : İlkel toplumlar üretmesini bilmeyen, doğada hazır olanı tüketen, bun sonucu da göçebe yaşam süren insan topluluklarıdır. İlkel toplumlarda yasa ve cinsiyete dayalı doğal işbölümü egemendir. Kadınlar toplayıcılık, erkeklerse avcılıkla uğraşırlardı. Klan yaşamında kolektif tüketim vardı. Doğadan ihtiyaçlarını karşılayan ilkel toplumlarda mülkiyet duygusu yoktu.

İlk Toprağa Yerleşik Toplumlar (Asiretler ve Kentler)

- **Toprağa Yerleşmenin Nedenleri** :
- **Ekonomik Neden** : Tarım devrimi adı verilen üretimin öğrenilmesi bitki ve hayvanların çoğaltılmasının denetim altına alınması toprağa yerleşmenin temel nedenidir. Bitkileri üreterek çiftçiliği, hayvanları evcilleştirerek çobanlığı öğrenen insan göçebe yaşamın zorluklarından ve belirsizliklerinden kurtulmuştur.
- **Dinsel Neden** : Totemin resim ve heykellerinin yapıldığı mağaralar ayin ve ibadet yerlerine dönüşmüş, bunun sonucu da o yerler kutsallaşmıştır. Böylece kutsal yerler insanlığın çekim merkezleri olmuştur.

• **Demografik (Nüfus) Neden** : Üye sayıları çoğalan klan ve boyların hem göç etmeleri zorlaşmış hem de doğada hazır olan yiyecekler yetmemeye başlamıştır. Bunun sonucunda insanlar yerleşik yaşama geçmenin çarelerini aramaya başlamışlardır.

• **Topraga Yerleşmenin Sonuçları** :

- Topraga yerleşme sonucu uygarlık hızlı gelişme olanakları bulmuştur.
- Üretimin öğrenilmesi sonucu doğal iş bölümü yerini mesleki iş bölümüne bırakmıştır.
- Totem inancı yıkılmıştır.
- Totem inancının yıkılması ile yöneten – yönetilen ayrımı doğmuştur.
- Totem inancının yıkılması sonucu totem akrabalığı, yerini kandaslığa dayalı akrabalık ilişkilerine bırakmıştır.
- Bitkilerin ve hayvanların üretilmesinde emek veren insan bunları sahiplenmeye başlamış ve mülkiyet duygusu doğmuştur.
- Topraga yerleşme sonucu kölecilik doğmuş, sınıflar ortaya çıkmıştır.
- **Asiretler (Özler)** : Toplumların evriminde ilk yerleşik toplum sayılan asiretler yarı-göçebe köy yaşamı süren toplumlardır.
- **Dinsel Yaşam** : Asiretlerin ilk dönemlerinde atanın ve ata ruhunun kutsallaştığı, ata ruhunun canlı ve ölümsüz inancını içeren animist bir din anlayışının bir biçimi olan manizm egemendir. Ancak daha sonra asiretlerde doğal olay ve varlıklara tapma biçiminde görülen naturalist din anlayışı görülür.

UYARI : Naturist din anlayışının dogmasında toplumların yaşamında tarımın önem kazanması etkili olmuştur. Tarımı yöneten güneş, dağ, ırmak gibi doğal olay ve varlıklar kutsallaşmıştır.

• **Aile ve Akrabalık İlişkileri** : Asiretlerde bölünmez soy ailesi egemendir. Totem inancının yıkılması ile kandaslığa dayalı akrabalık egemen olmuştur. Erkeğin nisbi üstünlüğüne karşılık kadının da klanlardan gelen prestiji devam etmektedir. Akrabalık hem ana hem baba tarafından geçer.

• **Toplumsal Düzen** : Asiretlerle birlikte toplumu yöneten liderler doğmuştur. Lider, genelde ailenin en yaşlı ya da güçlü erkeğidir. Endogami hala yasaktır. Asiretlerde başlangıçta kolektif suç ve ceza egemendir ve kan gütme vardır. Ancak asiretlerin son dönemlerinde bireysel ceza anlayışı oluşmaya başlamış ve suç işleyen kişi sorumlu tutulmuştur.

• **Ekonomik Yaşam** : Asiretlerde egemen geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Ancak, mevsime, iklime ve doğa koşullarına bağlı olarak yarı-göçebelik görülmektedir. Üretimin yapısı asiretin ihtiyacına yönelik kapalı köy (aile) ekonomisidir. Ancak, tarihte ilk kez, ihtiyaç fazlalarını Pazar yerlerinde değiştirmeye dayalı ticaret asiretlerle birlikte görülmüştür.

Asiretlerle birlikte ulaşım, taşıma ve üretimde hayvan enerjisinin yani sıra köle emeği de kullanılmaya başlanmış ve toplumda sınıflar doğmuştur.

- **Kentler (Siteler):** Asiretlerin birleşmesi sonucu kentler oluşur.

Dinsel Yaşam : Kentlerin din anlayışı genelde politeizm (çok tanrıcılık) dir. Farklı naturist din anlayışına sahip olan asiretler kentlerde bir arada yaşamaya başlayınca, birbirlerinden etkilenmişler, asiretlerin farklı tanrıları süreç içinde kentin ortak tanrıları olarak kabul edilmiştir.

- **Aile ve Akrabalık İlişkileri :** Kentlerde ataerkil aile ilişkileri egemendir. Tarımda erkeğin kol gücüne dayalı üretim, ticaretin yaygınlaşması sonucu erkeğin bu alandaki faaliyetlerde etkili rol alması, savaşlarda erkek gücünün kullanılması ve devlet yönetiminde erkek egemenliği ailede de erkeğin tek egemen olması sonucunu doğurdu. Böylece kadının söz, miras ve akrabalık hakkı ortadan kalktı.

- **Toplumsal Düzen :** Özellikleri birbirlerinden farklı olan asiretlerin bir arada yaşamaları, asiretler arası sorunların çıkması, kentin gücünü içten zedelemeye başlayınca, asiretler arası uzlaşmayı sağlayacak hukuk sistemine gereksinim doğmuş ve ilk yazılı hukuk sistemi ortaya çıkmıştır. Kalabalıklaşan ve karmaşıklaşan toplumu denetlemek üzere de devlet aygıtının kurulması zorunlu hale gelmiştir. Kentlerde görülen ilk devlet biçimi genelde asiretler federasyonu biçimindedir. Yani her asiretin lideri kendi asiretinden sorumludur. Ancak asiret liderlerinin oluşturduğu kurul asiretler arası sorunları çözmek, savaş kararlarından, ticari ilişkileri düzenlemekten, başka kent devletleri ile olan ilişkilerden sorumludur. Öte yandan kentlerde ilk kez, suç işleyenleri yargılayan mahkemeler kurulmuş, yargıçlar kurulu görevini ise genelde devleti de yöneten asiret liderlerinin oluşturduğu kurul üstlenmiştir.

UYARI : Görüldüğü gibi kentlerde tipik bir devlet birliği ilkesi uygulanmaktadır. Yasaları yapan, uygulayan ve uymayanları cezalandıran hep aynı kuruldur. Kentlerle birlikte köle emeği kullanmak, köle alıp satmak yasal hak haline gelmiştir.

- **Ekonomik Yaşam :** Tarım ve hayvancılığın egemen geçim kaynağı özelliğini sürdürmesinin yani sıra esnaf ve zanaatkarlık gelişti, ticaret yaygınlaştı. Ticaretin yaygınlaşması takasın yetersiz kalmasına yol açtı ve tarihte ilk kez kentlerle birlikte alışverişte para kullanılmaya başladı. Mal takasının zorlaşması, malların alışverişini sağlayan tüccar zümresini doğurdu. Böylece, kendisi üretmediği halde üretkenlerin mallarının değişmesinde aracılık eden tüccarlar, ticari yaşamda etkili bir güç oldular.

Asiretlerden kentlere geçişin nedenleri :

- **Ekonomik Neden :** Kentler genelde asiretlerin pazar yeri olarak kullandıkları yerlerde kurulmuştur. Ticaretin yaygınlaşması, zanaatkarlığın gelişmesi pazar yerlerini ekonomik merkezler haline getirmiş ve asiretler zamanla buralara yerleşmeye başlamışlardır.
- **Dinsel Neden :** Pazar yerlerine alışveriş için gelen asiretler, işlerin iyi gitmesi için kendi din anlayışlarını simgeleyen heykeller (putlar) yapmışlar, süreç içinde pazar yerleri insanları çeken dinsel merkezler haline dönüşmüştür.

- **Savas ve Savunma** : Saldırgan ve güçlü asiretlere karşı kendilerini korumak ve savunmak zorunda kalan asiretler bir araya gelerek kentleri oluşturmusedir.

Feodal Toplmlar

Feodal toplumlar kentlerin birlesmesinden olusan imparatorluklar dil, din, irk olarak birbirlerinden farklı toplumlari içlerinde barındırdıklarından, bu farklı toplumlari denetim altında tutabilmek için güçlü merkezi otoriteye sahip olmak zorundaydılar. Merkezi otoritenin zayıflaması sonucu ise imparatorluklar çözülmüş ve derebeyler kendi egemenliklerini ilan etmişlerdir.

- **Dinsel Yasam** : Feodal toplumlarda monoteist (tek tanrili) din anlayışı egemendir. Müslümanlık, Hıristiyanlık gibi tek tanrili dinler bu dönemde görülür.
- **Aile ve Akrabalık İlişkileri** : Feodal toplumlarla birlikte ataerkil ailede görülen babanın mutlak üstünlüğü nisbi üstünlüğe dönüşür. Güçlü merkezi siyasi otoriteler ve toplumlari derinden etkileyen tek tanrili dinler babanın elindeki güçlerin etkisini azaltmıştır. Yani baba yetkilerinin bir kısmını devlete ve dine devretmek zorunda kalmıştır. Babalık (Germen) ailesi adını alan bu ailede yine de babanın gücü ağırlıklı olarak etkilidir.
- **Toplumsal Düzen** : Feodal toplumlarla birlikte devlet toplumda düzeni sağlamada etkili bir güç haline gelmiştir. Tek tanrili dinlerden de güç alan devlet yönetimi, teokratik bir sistem haline almıştır. Devlet, gücünü dinsel kurallardan almaktadır. Öte yandan, feodal toplumlarda yasama, yürütme, yargı güçleri tek kişinin elinde toplandığından monarsik devlet özelliği tasir. İmparator ya da kral ülkesindeki etkisini, bulundurduğu güçlü ordu ile sağladığından feodal yönetimler militaristtirler. Feodal toplumların son döneminde yargılama, krala ve dine bağlı olmak koşulu ile uzman yargıçlar tarafından yapılmıştır. Bu durum demokrasilerde görülen güçler ayrılığı ilkesinin ilk isaretidir.
- **Ekonomik Yasam** : Feodal toplumların ekonomik yaşamında egemen olan tarım, siyasi otorite ile iç içe geçmiştir. Sınıfların yapısı ve ilişkisi değişmiştir. Köleliğin yerine serflik doğmuş ve serfler toprak sahibi beyler (vassal) adına üretim yapmaya başlamıştır. Vassal gelirin bir kısmını kendini koruması için derebey ya da imparatora haraç olarak vermiştir. Feodal toplumlarda, tarımdan elde edilen gelir genelde yatırıma dönüştürülmezdi. Gelir lüks tüketimde, halk için yapılan eserlerde ve ordu harcamalarında kullanılırdi. Öte yandan feodal toplumlarda ticari yaşam örgütlü güçler aracılığı ile düzenlenmiştir. Batıda loncalar, doğuda ahilik, ticaret, esnaflik ve zanaatkarlık işlerini organize edip yöneten etkili güçlerdir.

Feodal toplumlarda devlet de militarist yapısı gereği bulundurmamak zorunda olduğu ordunun beslenme, barınma ve savaş araç gereç ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomik faaliyetlerde bulunmaya zorlanmıştır.

- **İlerlemiş Toplmlar (Milli Devletler)** : Sanayi devrimi ile topyekün bir değişim yaşamak zorunda kalan toplumlar, imparatorluklardan, derebeyliklerden milli devletlere geçmişlerdir.
- **Milli Devletlere Geçiş** : Milli devletlere geçiş dünyada üç biçimde gerçekleşmiştir.

• **Ekonomik gelisme** : Sanayi devrimi sonucu ekonomik gücü eline geçirip zenginlesen burjuvazi feodal yönetimleri yıkmak için toplumsal destege muhtaçti. Burjuvazi toplumsal desteği sağlamak için millet ve milliyetçilik ideolojisini ortaya atıp kitleleri ayaklandirdi ve yıkılan imparatorluklar ve derebeyliklerin yerine yavas yavas milli devletler kurulmaya baslandı. Sanayi devrimi sonucu Avrupa’da pek çok milli devlet bu şekilde kurulmuştur.

• **Siyasal parçalanma** : Sanayi devrimini gerçeklestiremeyen, bu yüzden burjuva sinifına sahip olmayan imparatorluklarda milli devletlere dis etkenlerle geçilmiştir. Farkli özelliklere sahip toplumlar Avrupa’daki milliyetçilik hareketlerinden etkilenerak milli devlet kurmak için isyanlar çıkartmışlardır. Böylece, imparatorluklar parçalanmış ve yerlerini çok sayıda milli devlete bırakmıştır. Osmanlı imparatorluğu’nun içinde yer alan farkli toplumların baslattıkları iç ayaklanmalar, imparatorluk üzerinde çok sayıda milli devletin kurulmasına yol açmıştır.

• **Ekonomik parçalanma** : Yeniçağla baslayan cografî kesiflerle Avrupa, denizasiri ülkelerde sömürgeler oluşturmış ve sömürge imparatorlukları kurmuştur. Sömürge toplumlarda bir süre sonra anti-sömürgeci duygular gelişmiş ve milliyetçilik anlayisi egemen olmuştur. Anti-sömürgeci temelde verilen ulusal kurtuluş savaşları sonucu milli devletler kurulmuştur. Amerika kıtasında, Afrika’da ve Uzakdoğu’da pek çok milli devlet böyle kurulmuştur.

• **İlerlemis Topumlarda Yasam Biçimleri** :

• **İlerlemis toplumlarda dinsel yasam** : Sanayilesme ile birlikte din ve devlet işlerinin birbirinden ayrıldığı laiklik anlayisi dinde egemen olmuştur.

• **Aile ve akrabalik ilişkileri** : Sanayilesme sonucu anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan, kadın ve erkeğin hukuksal eşitliğine dayanan çekirdek aileye geçilmiştir.

• **Toplumsal düzen** : Sanayilesme ile birlikte kişi hak ve özgürlüklerini, hukukun üstünlüğünü temel alan, egemenliği halkın belirli süreler için seçtiği kişilerin kullandığı demokratik devletlere geçilmiştir.

• **Ekonomik yasam** : Sanayilesme sonucu üretim araçlarının mülkiyetinin kişi ya da kişilerde toplandığı, kar için üretim yapan, serbest rekabete dayalı kapitalist ekonomik sisteme geçilmiştir.

• **Millet** : Belli bir toprak üzerinde yasayan, ortak tarih ve ülküleri benimseyen insanların oluşturduğu topluma millet denir.

Milleti Oluşturan Manevi Unsurlar :

• **Tarih Birliği** : Milleti oluşturan insanların ortak bir tarihi benimsemeleri zorunludur.

Ülkü Birliği : Milletin oluşması için, milleti oluşturan insanların ortak duygu ve düşünceleri paylaşması zorunludur. Kederde ve kivançta ortak duygular yasamayan insanlar millet oluşturamaz.

• **Devlet Birliği** : Milletın bir milli devlet çatısı altında yasaması ve egemenlik hakkını kullanması gerekir.

- **Din Birliği** : Milletin oluşmasında aynı dinsel inanca sahip insanların bulunması tercih edilir, ancak din birliği olmadan da millet oluşur.
- **Dil Birliği** : Milleti oluşturan insanların aynı dili kullanmaları tercih edilir, ancak zorunlu değildir.

Milleti Oluşturan Maddi Unsurlar :

- **Toprak Birliği** : Bir toplumun millet olabilmesi için yaşadığı toprağa vatan olarak sahip çıkması gerekir.
- **Ekonomik Yaşam Birliği** : Milleti oluşturan insanlar ekonomik yaşamda ortak çıkarlar etrafında birleşip, milli çıkarlarını korumak zorundadır.
- **İrk Birliği** : Milleti oluşturan insanların aynı ırktan gelmeleri milli bağları güçlendirir. Ancak dünyanın yüzyıllardır yaşadığı savaşlar, istilalar ve göçler yüzünden saf bir ırktan söz etmek pek mümkün değildir. İrk birliği milletin oluşması için zorunlu değildir.

Kültür ve Kültürel Süreçler

Kültürün Tanımı

İnsanlığın maddi ve manevi anlamda yapıp ettiği her şeye kültür denir. O halde, insan yapısı olan, insanlar arasındaki ilişkilerden doğan her şey kültürdür. Kültür insanlığın ürünüdür. Doğada hazır bulduğumuz nesne ve olaylar kültürün dışında kalır.

- **Kültür Türleri : Kültür ikiye ayrılır.**
- **Maddi Kültür** : İnsanların maddi anlamda yaptıkları her şey maddi kültürü oluşturur. Maddi kültür, insanlığın yapıp geliştirdiği araç ve gereçlerdir, kısaca teknolojidir. İrmaktan su getirmek için ağaç kütüklerinin için oyup kova yapan insan maddi kültür oluşturmıştır. Maddi kültür sayesinde insanın yaşamı kolaylaşır.
- **Manevi Kültür** : İnsanların manevi alanda oluşturduğu her şeydir. Manevi kültür insanların arası ilişkilerden doğmuştur. Ahlak, din, hukuk, gelenek gibi normlar ve değerler, bunların bağlı olduğu kurumlar manevi kültür unsurlarıdır. Manevi kültür insanların arası iletişimi kolaylaştırır ve toplumsal denetimi sağlar.
- **Kültürün Özellikleri :**
- Kültürsüz toplum olmaz. Kültür toplumsal yaşamın zorunlu sonucudur.
- Kültür, öğrenmeyle kazanılır. Birey, kültürü toplumda hazır bulur ve bunu basta aile olmak üzere içinde yer aldığı gruplardan öğrenir.
- Kültür, kusaktan kusaga aktarılır ve süreklidir.
- Kültürün taşıyıcısı dildir. Dil, kültürün sürekliliğini ve gelişmesini sağlar.
- Kültür, insan türüne özgü bir özelliktir. Hayvanların kültür yaratma yetenekleri yoktur.

- Kültür toplumun gereksinimlerinden dogar.
- Kültür toplumlara ve zaman göre degisen dinamik bir yapidir.
- Kültür, manevi kültür araciligi ile toplumsal denetimi saglar.
- Kültür, manevi kültür araciligi ile toplumda ortak lk ve dsnceler olusturup toplumun btnlgn saglar.
- Kültür, toplumlari birbirinden ayiran temel özelliktir.

• **Kültürel Süreçler**

- **Kültürleme** : Kültürün toplum içindeki grup ve bireyleri etkileme sürecidir.
- **Kültürlenme** : Bireyin, toplumun kültürünü benimseme sürecidir. Kültürlenme, genis anlamda toplumsallaşma süreci ile es anlamlidir. Kültürleme kültürün bireyi etkilemesi, kültürlenme bireyin kültürden etkilenmesidir.
- **Kltrlesme** : Farkli kültürlerin etkilesimi sonucu bir kültürün baska kültürlerden unsurlar alması ona benzemesidir. Kltrlesme, kültürel yayılma sonucu olur. Kltrlesme  biçimde gerçekleşir.
- İki kültür yan yana geldiginde bir kültür diğeri kültürü yok eder.
- İki kültür birlikte yasadiginde kaynasip senteze gidebilir.
- İki kültür, etkilesim sürecinde direnmelerine karsin az da olsa birbirlerinden etkilenerek kltrlesme yasayabilir.
- **Kültürel Yayılma** : Bir toplumun kültürünün baska toplumlari etkilemesi (içten disa) ya da baska kültürlerden etkilenmesidir (distan ie).
- **Kültürel Gecikme** : Maddi kültürün gelişmesinin manevi kültür tarafından önlenmesidir.
- **Kültürel Sok** : Bireyin veya grubun farkli kültürel bir çevreye girdiginde yeni kültüre uyum saglamada zorlanmasıdır. Kültür soku en çok köyden kente gte ve dis glerde yasanir.
- **Kültürel zlme** : Maddi ve manevi kültür ögeleri arasındaki uyumsuzlugun dogurdugu sorunlardir.
- **Kültürel atisması** : Disardan giren kültür unsurlarının toplumun bir bölümü tarafından benimsenip bir bölümü tarafından reddedilmesi sonucu dogan atismadır.
- **Kültürel Yozlaşma** : Bir toplumun kültürünün baska toplumların kültürlerine tümüyle açık olması sonucu yasanan kültür bozulmasıdır.
- **Kültürel Kapalilik** : Bir toplumun baska toplumların kültürlerine tümüyle kapilarini kapatmasıdır. Kültürel kapalilik kültürün gelişmesini önleyerek bir baska biçimde kültürel yozlaşmaya yol açar.

• **Kültür Biçimleri**

• **Evrensel Kültür** : Tüm insanlığın mali sayılan ve tüm toplumlarca kullanılabilen kültür unsurlarıdır. Örneğin, maddi kültür alanında teknoloji, manevi kültür alanında bilim, insan hakları, Müslümanlık, Hıristiyanlık gibi dinler, demokrasi evrensel kültür unsurlarıdır.

• **Ulusal Kültür** : Bir ulusa özgü olan kültür unsurlarıdır. Örneğin, İspanyolların boga güresi, Japonların ulusal giysileri, Türklerin halk oyunları ulusal kültür unsurlarıdır.

• **Alt Kültür** : Bir ulusal kültür içinde yer alan ve yerleşim birimlerine, bölgelere, toplumsal sınıf ve tabakalara göre farklılaşan kültürdür. Türkiye’de Karadeniz, Ege ve Doğu kültürü, köy, kent, gecekondu kültürleri alt kültürlerdir.

Toplumsal Değişme

• **Toplumsal Değişmenin Tanımı** : Toplumsal yapının bir kısım unsurlarının ya da tümünün zaman sürecinde bir durumdan bir başka duruma geçişine toplumsal değişme denir. Sanayi devrimi sonucu baba otoritesinin egemen olduğu geleneksel aileden çekirdek aileye geçiş ailede bir toplumsal değişme örneğidir.

• **Toplumsal Değişmenin Özellikleri**

- Toplumsal değişme tüm toplumların zorunlu olarak yaşadıkları kaçınılmaz bir süreçtir.
- Toplumların değişmesinin yönü ileri doğru da olabilir geriye doğru da. Ancak, toplumlar zaman zaman geriye doğru değişmeler de toplumsal değişmenin yönü ileriye doğrudur.

UYARI : Toplumların yaşadıkları sıkıntı ve sorun yaratan ihtilal, darbe, isyan, savaş, istila gibi olumsuzluklar da birer toplumsal değişmedir.

- Toplumsal değişmeler topluma rahatlık, mutluluk, istikrar getirebildiği gibi kargasa da getirebilir.
- Toplumsal değişmenin yönü ve hızlı toplumlara göre ve aynı toplumda zamana göre değişir.
- Değişime hazır olmayan toplumlar değişime zorlanırsa sorunlar yasar.
- Toplumsal yapının her hangi bir unsurunda yapılan değişme diğer unsurlarını da etkiler.

• **Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Etmenler**

• **Bilimsel buluşlar, teknolojik gelişmeler** : Bilim alanında elde edilen bulgular teknolojik araç ve gereçleri etkileyerek değiştirir. Gelişen teknoloji onun kullanımı ile ilgili kural ve değerler doğurur. Örneğin, bilimsel buluşların yansıması sonucu yapılan otomobiller trafik kurallarını doğurmuş, toplumlar otomobillerle ilgili yeni düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır.

• **Ekonomik gelişmeler** : Üretim araçlarının gelişmesi üretici güçlerin konumunu ve üretim ilişkilerini değiştirmiştir. Örneğin, sanayi devrimi sonucu gelişen üretim araçları işçi sınıfı ve burjuvazinin, kapitalist ekonomi sisteminin doğmasına neden olmuştur. Yeni üretim ilişkileri

toplumları hukuk sistemlerinden devlet yapılarına, din anlayışlarından aile yapılarına uzanan bir dizi değişime zorlamıştır.

- **Cografya (fiziki) doğal çevre koşulları** : Yüzey şekilleri, iklim koşulları gibi coğrafi çevre etmenlerindeki değişimler toplumsal değişmeye yol açar. Köyden kente göç toplumsal değişmesi yer yer deprem, kuraklık, sel erozyon gibi coğrafi çevrede yaşanan olumsuzluklardan kaynaklanmıştır.

- **İdeoloji** : İdeolojiler toplumların inanç ve düşüncelerinin bileskesi olarak dünyaya bakış açılarıdır. Yeni ideolojilerin dogması da toplumsal değişmeye yol açar. Örneğin, Rönesans'la birlikte bireyi temel alan hümanizm ideolojisi insan hakları, özgürlükler, demokrasi gibi toplumların yaşamında yeni düşüncelerin yaygınlaşmasına yol açmıştır.

- **Nüfus bileşimi (Demografi)** : Toplumun nüfus yapısındaki değişimler toplumsal değişime neden olur. Örneğin, toplumda kadın erkek nüfus dengesinin değişmesi evlilik biçimlerinde değişimlere, kırsal ağırlıklı nüfustan kent ağırlıklı nüfusa geçiş demokrasi anlayışının yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

• **Toplumsal Değişme ile İlgili Temel Kavramlar**

- **Evrim** : Toplumların doğal gelişme sürecinde ve iç dinamikleriyle uzun bir zaman diliminde yaşadıkları kendiliğinden ve ileri doğru yaşadıkları değişimlerdir.

- **İlerleme** : Toplumsal yapının bir unsurunda yaşanan ileri doğru toplumsal değişimlerdir.

- **Gelisme** : Toplumsal yapının bir çok unsurunda ya da tümünde birbiriyle bağlantılı olarak yaşanan ileri doğru değişimlerdir.

- **Modernleşme** : Gelişmemiş ya da az gelişmiş toplumların gelişmiş toplumları yakalamak için verdiği uğraşın sonucu yaşanan değişimlerdir.

- **İnkılap** : Toplumun isteği sonucu toplumsal yapının kimi unsurlarında gerçekleştirilen barışçıl yenilemelerdir.

- **İhtilal** : Toplumda yöneticilerin değişmeye direnmesi sonucu halk ayaklanması ile gerçekleşen ve yönetim biçiminin değişmesi ile sonuçlanan zora dayalı değişimlerdir.

- **İsyan (Ayaklanma)** : Başarıya ulaşmayan ihtilal girişimleridir.

• **Toplumsal Değişme Tipleri**

- **Serbest Toplumsal Değişme** : Kültürel etkileşim sonucu, planlanmayan ve toplumun farkına varmadan yaşadığı değişimlerdir. Örneğin, bugün Türkiye'de insanların kot pantolon giymeleri, hamburger yemeleri, kola içmeleri başka toplumlarla kitle iletişim araçlarının oluşturduğu etkileşim sonucu öğrenilen alışkanlıklardır.

- **Müdahale Yoluyla Toplumsal Değişme** : Değişimin amacının ve yönünün bilinçli olarak planlanarak değiştirildiği toplumsal değişimlerdir. Müdahale yoluyla toplumsal değişme iki biçimde gerçekleşir.

- **Demokratik Degisme** : Degisme, halkin istek ve gereksinimlerine göre ikna yoluyla gerçeklesir.
- **Baski Yoluyla Degisme** : Degisim, direnenlere karsi zor kullanilarak, yukaridan asagiya gerçeklesir.
- **Toplumsal Bütünlesme** : Toplumda yer alan kurum, grup ve sınıflar arasında uyum bulunmasına ve toplumda düzeni saglayan norm ve degerlere toplumun benimseyerek uymasina toplumsal bütünlesme denir. Örneğin, toplumdaki kurumlar, gruplar ve bireyler arasında dayanisma, uzlasma, normlari benimseme egilimleri varsa toplumsal bütünlesme gerçeklesir. Toplumsal bütünlesme yasayan toplumlarda saglikli toplumsal gelisme yasanir.
- **Toplumsal Çözülme** : Toplumda düzeni saglayan norm ve degerlerin denetim gücünü yitirmesine toplumsal çözülme denir. Toplumsal çözülme yasayan toplumlarda hukuk, ahlak, din gibi normlar kisi ve gruplar üzerinde etkisini yitirir, bir anlamda toplumda doga yasaları egemen olur. Durkheim toplumsal çözülmeyi anomi (kuralsizlik) kavrami ile ifade eder. Toplumlar ihtilal öncesi durumlarda genelde anomi yasarlar.
- **Kentlesme ve Nüfus** : Bir bölgede yasayan, aralarında nisbeten sürekli sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler bulunan insanların sayısına nüfus denir. Nüfusun sayisi, bilesimi ve hareketlilikini inceleyen bilime demografi (nüfus bilimi) denir.

UYARI : Bir bölgede bulunan tüm insanlar o bölgenin nüfusunu olusturmaz. Nüfusun olusmasi için insanlar arasında sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin bulunmasi gerekir. Sosyoloji nüfusun toplumsal yasami etkileyen yönü üzerinde durur. Çünkü nüfus sayisi, bilesimi ve hareketliliği toplumsal yasamin biçimlenmesinde ve degismesinde etkili olur.

• **Demografinin Konusuna Giren Baslica Kavramlar** :

- **Nüfus Sayisi** : Nüfusu olusturan insanların niceliksel ifadesi nüfusun sayisini olusturur. Toplumda nüfus sayisinin az ya da çok olmasi toplumsal yasami etkiler. Örneğin, nüfus sayisinin az oldugu toplumlarda toplumsal degisme genelde yavas olurken nüfus sayisinin çok olmasi toplumsal degismeyi hizlandirir.
- **Nüfus Artisi** : Bir toplumda nüfusun, belli bir zaman sürecinde oransal artisina nüfus artisi denir. Köylerde, dogurganligin nedenleri :
  - Üretimde geri teknoloji kullanilmasi nedeni ile isgücüne duyulan gereksinim.
  - Tarimda sigortanın olmaması, çocukların yaslilik güvencesi olarak görülmesi.
  - Devletin can güvenligi saglayamaması nedeniyle kalabalik aile olma dürtüsü.
  - Kırsal kesimde dogum kontrol yöntemlerinin bilinmemesi.
  - Ataerkil yani agir basan geleneksel ailelerde erkek çocuk sahibi olma istegi.
- **Nüfus Sayisi ve Nüfus Artisinin Yarattigi Sorunlar** :

- **Nüfus Patlamasi** : Bir toplumda beslenme, barınma ve sağlık sorunlarının çözülmesi sonucu çocuk ölüm oranlarının düşmesi ve ortalama ömrün uzaması nedeniyle nüfusun beklenenden fazla artmasına nüfus patlaması denir.
- **Nüfus Baskısı** : Geçim kaynaklarının insanca yaşatacağı nüfusun üzerinde nüfus sayısına sahip olan ülkelerde nüfus baskısı yaşanır. Nüfus baskısı genelde nüfus patlaması sonucu yaşanır.
- **Nüfus Yetersizliği** : Ülkede var olan ekonomik ve doğal kaynakları isletecek kadar nüfus bulunmaması nüfus yetersizliğine yol açar. Nüfus yetersizliği yaşayan ülkeler doğurganlığı teşvik ederek ve başka ülkelere nüfus ithal ederek bu olumsuzluğa çözüm ararlar.
- **Nüfus Bilesimi** : Nüfusun yasa, cinsiyete, eğitim durumuna, sınıfsal konumuna göre oransal dağılımına nüfus bilesimi denir. Nüfus bilesimi toplumsal yaşamın anlaşılmasında önemli bir veri olarak değerlendirilir.
- **Nüfus Hareketliliği** : Bir toplumda nüfusun tümünün ya da bir kısmının ekonomik, siyasal, kültürel ve coğrafi nedenlerle bir yerden bir yere göç etmesidir. Nüfus hareketliliği sosyolojik olarak iç göçler ve dış göçler biçiminde yaşanır.
- **İç Göçler** : Bir ülkede nüfusun bir yerden bir başka yere göç etmesidir. İç göçlerin en yaygın örneği köyden kente göçtür. Köyden kente göç olgusunu inceleyebilmek için öncelikle köyü ve kenti tanımamız gerekir.
- **Köy** : Ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla geçinen, birincil ilişkilerin yaygın olduğu nüfusu az yerleşim birimleridir. Başlıca köy biçimleri :
- **Toplu Köy** : Evlerin birbirine yakın olduğu yerleşim birimleridir. Bu tür köylerde aileler küçük toprak sahibidir, kapalı köy ekonomisi egemendir ve tarlalar köyün uzagındadır. Bu nedenlerle genelde üretimde verim düşüktür. Ancak toplu köylere elektrik, su, yol, eğitim, iletişim, sağlık gibi alt yapı tesislerini götürmek ucuza mal olur.